

Suomâ arktâsii politiik strategia

STAATÄRÄÄDI ALMOSTITMEH 2021:58

vn.fi

VALTIOEUVESTO
STATSRÅDET

Staatâräädi almostitmeh 2021:58

Suomâ arktâsii politiik strategia

Arktâsij ovdâsvástádâsvirgeulmui pargojuávkku
Arktâsii politiik strategia stivrimjuávkku

Staatâräädi Helsig 2021

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Publication distribution

Institutional Repository
for the Government
of Finland Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Publication sale

Online bookstore
of the Finnish
Government

vnjulkaisumyynti.fi

Staatâräädi

ISBN pdf: 978-952-383-614-3

ISSN pdf: 2490-0966

Tuáijjim: Statâräädi haldáttáhohtádáh, almostittempyevtittem

Helsing 2021

Suomâ arktäsii politiik strategia

Staatäräädi almostitme 2021:58

Almostittee Staatäräädi

Toimätteijee/h Nina Brander, Emma Borg

Siärvusrähtee Arktäsij ovdäs västädäs virgeulmii pargojuávkku
Arktäsii politiik strategia stivrimjuávkku

Kielä anaráškielä

Sijdomeeri

71

Čuákankiäsu

Suomâ uđđä Arktäsii politiik strategia miäruštäl Suomâ kuávdäs mittomeerijd arktäsii kuávlust. Puoh toimâm arktäsii kuávlust kalga vuáđuduđ luánu kyeddimnavccáid, šonjáduv suojjalmân já kielis ovdánem prinsii páid sehe algáaalmugij vuoigádvuođái kunnijátmân. Tai vuolgásoojijn puáhtá tarkkuustálláđ meiddei Suomâ ekonomálaš intressáid lahtojeeje mittomeerijd. Strategia olá ive 2030 räi.

Uáiviminister Sanna Marin haldáttásohjelm strategilii ubálášvuodást Suomi kokoaan suurempi maailmalla lii tubdum arktäsii ohtsášpargo nanosmittem tárbu. Oovdeb Arktásáš strategia lii ivveest 2013.

Strategia laidiittásást oovdánpuáhtojeh arktäsii politiik almugijkoskásáš čujosrammá já arktäsii torvolášvuodá koččámušah. Uđđä strategiast prioristeh tedäčyegiskuávluid:

1. Šonjádáhnubástus coggâm já toos vuáhádume
2. Ässeeh (pyereestvaijeem ovdedem já algáaalmug sámmilij vuoigádvuođah)
3. Arktásáš mättim (iäláttásah já alemuu tääsi tutkámuš)
4. Infrastruktuur já logistiik

Strategia tedäčyegiskuávluin oovdánpuáhtojeh tedäčyegiskuávlui tilekove, háputtállum ovdánem arktäsii kuávlust já konkretliih tooimah mittomeerij juksám várás.

Arktäsii politiik strategia lii valmášttállum statäräädi kanslia joođeetmist. Valmášttállámpargoost láá lamaš miel puoh ministeriöh.

Äššisäänih

šonjádáhnubástus, infrastruktuur já logistiik, arktásáš politiik, arktásáš kuávlui, arktásáš tutkámuš, strategiah, sámmiliih, Arktásáš räädä, kielis ovdánem, iäláttásah

ISBN PDF 978-952-383-614-3

Äššinummeer VN/5904/2019

ISSN PDF 2490-0966

Hahânummeer VNK027:00/2019

Almostittem čujottäs <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-614-3>

Arktisen politiikan strategia

Valtioneuvoston julkaisuja 2021:58

Julkaisija Valtioneuvosto

Toimittajat Nina Brander, Emma Borg

Yhteisötekijä Arktisten vastuuvirkamiesten työryhmä
Arktisen politiikan strategian ohjausryhmä

Kieli inarinsaame

Sivumäärä 71

Tiivistelmä

Suomen uusi Arktisen politiikan strategia määrittelee Suomen keskeiset tavoitteet arktisella alueella. Kaiken toiminnan arktisella alueella tulee perustua luonnon kantokykyyn, ilmaston suojelemiseen ja kestävä kehityksen periaatteisiin sekä alkuperäiskansojen oikeuksien kunnioittamiseen. Näistä lähtökohdista voidaan tarkastella myös Suomen taloudellisiin intresseihin liittyviä tavoitteita. Strategia ulottuu vuoteen 2030 asti.

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman strategisessa kokonaisuudessa Suomi kokoaa suurempi maailmalla on tunnistettu tarve arktisen yhteistyön vahvistamiseksi. Edellinen Arktinen strategia on vuodelta 2013.

Strategian johdannossa esitellään arktisen politiikan kansainvälinen viitekehys ja arktisen turvallisuuden kysymyksiä. Uudessa strategiassa priorisoidaan painopistealueita:

1. Ilmastonmuutoksen hillintä ja siihen sopeutuminen
2. Asukkaat (hyvinvoinnin edistäminen ja alkuperäiskansa saamelaisten oikeudet)
3. Arktinen osaaminen (elinkeinot ja huippututkimus)
4. Infrastruktuuri ja logistiikka

Strategian painopistealueissa esitellään painopistealueen tilannekuva, tavoiteltu kehitys arktisella alueella ja konkreettiset toimet tavoitteiden saavuttamiseksi.

Arktisen politiikan strategiaa on valmisteltu valtioneuvoston kanslian johdolla. Valmistelutyössä ovat olleet mukana kaikki ministeriöt.

Asiasanat arktinen alue, arktinen tutkimus, strategiat, saamelaiset, Arktinen neuvosto, kestävä kehitys, elinkeinot, ilmastonmuutos, infrastruktuuri ja logistiikka, arktinen politiikka

ISBN PDF 978-952-383-614-3

Asianumero VN/5904/2019

ISSN PDF 2490-0966

Hankenumero VNK027:00/2019

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-614-3>

Finlands strategi för den arktiska politiken

Statsrådets publikationer 2021:58

Utgivare Statsrådet

Redigerare Nina Brander, Emma Borg

Utarbetad av Tjänstemannaarbetsgruppen med ansvar för arktiska frågor
Styrygruppen för strategin för den arktiska politiken

Språk enaresamiska

Sidantal

71

Referat

Finlands nya strategi för den arktiska politiken fastställer Finlands viktigaste mål i den arktiska regionen. All aktivitet i den arktiska regionen ska utgå från naturens bärkraft, hänsyn till klimatet, principerna för hållbar utveckling och respekt för urfolkens rättigheter. Utifrån dessa utgångspunkter kan man även granska mål som gäller Finlands ekonomiska intressen. Strategin gäller fram till år 2030.

I den strategiska helheten Finland – större än sin storlek i världen – i regeringsprogrammet för statsminister Sanna Marins regering identifieras behovet att stärka det arktiska samarbetet. Finlands föregående arktiska strategi är från 2013.

I inledningen till strategin presenteras den internationella referensramen för den arktiska politiken och frågor som gäller säkerheten i Arktis. I den nya strategin ingår följande prioriteringar:

1. Bekämpning av och anpassning till klimatförändringen
2. Invånarna (främjande av välfärd samt urfolket samernas rättigheter)
3. Arktisk kompetens (näringar och spetsforskning)
4. Infrastruktur och logistik

I samband med varje prioritering i strategin behandlas lägesbilden för prioriteringen, den eftersträfvade utvecklingen i den arktiska regionen och konkreta åtgärder för att uppnå målen.

Strategin för den arktiska politiken har beretts under ledning av statsrådets kansli. Alla ministerier har deltagit i beredningsarbetet.

Nyckelord

klimatförändring, infrastruktur och logistik, arktisk politik, arktisk region, arktisk forskning, strategier, samer, Arktiska rådet, hållbar utveckling, näringar

ISBN PDF 978-952-383-614-3

Ärendenummer VN/5904/2019

ISSN PDF 2490-0966

Projektnummer VNK027:00/2019

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-614-3>

Finland's Strategy for Arctic Policy

Publications of the Finnish Government 2021:58

Publisher Finnish Government

Editors Nina Brander, Emma Borg

Group author Working group of public officials responsible for Arctic issues
Steering group of Finland's Arctic policy strategy

Language Inari Saami **Pages** 71

Abstract

Finland's new Arctic policy strategy sets out Finland's key objectives in the Arctic region. All activities in the Arctic region must be based on ecological carrying capacity, climate protection, principles of sustainable development, and respect for the rights of indigenous peoples. The objectives arising from Finland's economic interests can also be examined from this perspective. The strategy extends to the year 2030. The need to strengthen Arctic cooperation has been identified in the strategic section titled 'Globally influential Finland' of the Programme of Prime Minister Marin's Government. The previous Arctic strategy was adopted in 2013.

The international framework for Arctic policy and issues of Arctic security are presented in the introduction to the strategy. The priorities of the new strategy are as follows:

1. Climate change mitigation and adaptation
2. Inhabitants (promotion of wellbeing and the rights of the Saami as an indigenous people)
3. Arctic expertise (livelihoods and leading edge research)
4. Infrastructure and logistics

The priorities of the strategy present the situational picture of each priority area, the objectives for the Arctic region, and the concrete actions to achieve the objectives.

Finland's Arctic policy strategy has been prepared under the auspices of the Prime Minister's Office. All ministries have participated in the preparation of the document.

Keywords climate change, infrastructure and logistics, Arctic policy, Arctic region, Arctic research, strategies, Saami people, Arctic Council, sustainable development, livelihoods

ISBN PDF 978-952-383-614-3
Reference number VN/5904/2019

ISSN PDF 2490-0966
Project number VNK027:00/2019

URN address <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-614-3>

Lää'ddjânnam aarktlaž politiikk strategia

Riikksuávtöözz čöödtöözz 2021:58

Čöödtteei Riikksuávtös

Tääimteei/
Tääimteei Nina Brander, Emma Borg

Öutstösraajji Aarktlaž vasttösve'rğğoummi tuâjj-joukk
Aarktlaž politiikk strategia ohjjeemjoukk

Ķiöll aanarsää'mĳiöll Seiddmie'rr 71

Vuänös

Lää'ddjânnam odđ Aarktlaž politiikk strategia meä'rtááll Lää'ddjânnam tää'rĳmös täävtöözziid aarktlaž vuu'dest. Puk toi'mmjummuš aarktlaž vuu'dest älgg vuâđđöövvd luâđ ĳeäll'jeeivuö'tte, äimmöözz suöjjlummsa da ĳeäll'jeei ouddnummuž vuâđđjurddjid di alggmeerai vuöiggâdvuöđi ciistâst âânnmō'sše. Tâin vue'lğğemsöō'jin vuei'tet tärĳstööllâd še Lää'ddjânnam ekonoomlaž intree'ssid kuöskki täävtöözziid. Strategia vuäll ee'jj 2030 räjjä.

Vä'ldminister Sanna Mariin halltösprograamm strateeglaž obbvuöđâst "Lää'ddjânnam šorradvuöđâs peä'lnn šuurab maai'lmešt" lij vuâmmšum tarbb aarktlaž öhttsažtuâj ravveem diött. Oou'dbuž Aarktlaž strategia lij ee'jjest 2013.

Strategia jââ'dtemsaa'nin puu'tet ou'dde aarktlaž politiikk meeraiköskksaž raamid da aarktlaž staaivuöđ kōöčmōöžžid. Odđ strategiast priorisââ'stet teäddceäklösvuu'did:

1. Äimmösmuttâz tuö'llstööllmōš da töözz šiöttlöövvmōš
2. Aazzi (pue'rrije'llem ooudâsviikkmōš da alggmeer sä'mmlai vuöiggâdvuöđ)
3. Aarktlaž siltummuš (jie'llemvue'jj da vuössklass'saž tu'tĳkummuš)
4. Infrastruktuur da logistikk

Strategia teäddceäklösvuu'din puu'tet ou'dde teäddceäklösvuu'd vue'ĳĳ-koov, tää'vtöllum ouddnummuž aarktlaž vuu'dest da konkreettlaž tääimaid täävtöözzi vuällam diött.

Aarktlaž politiikk strategia lij valmštöllum riikksuávtöözz kanslia jââ'dte'men. Puk ministeria lie leämmaž mie'ldd valmštööllämtuâjast.

Ä'sš-sää'n äimmösmuuttâs, infrastruktuur da logistikk, aarktlaž politikk, aarktlaž vu'vdd, aarktlaž tu'tĳkummuš, strategia, sä'mmla, Aarktlaž suávtös, ĳeäll'jeei ouddnummuš, jie'llemvue'jj

ISBN PDF 978-952-383-614-3
Ä'sšnâamar VN/5904/2019

ISSN PDF 2490-0966
Ha'ŋĳkösnâamar VNK027:00/2019

Čöödtöözz
addrös <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-614-3>

Suoma ártkalaš politihka strategiija

Stáhtaráđi almmustahttimat 2021:58

Almmustahtti Stáhtaráđi

Doaimmaheaddji/t Nina Brander, Emma Borg

Searvvušdahkki Ártkalaš ovddasvástádusvirgeolbmuid bargojoavku
Ártkalaš politihka strategiija stivrenjoavku

Giella anárašgiella Siidomearri 71

Čoahkkáigeassu

Suoma ođđa Ártkalaš politihka strategiija meroštallá Suoma guovddáš ulbmiliid ártkalaš guovllus. Buot ártkalaš guovllu doaimma vuodđun galgá leat luonddu suvdinnákca, dálkkádaga suodjaleapmi ja suvdilis gárggiideami prinsihpat sihke eamiálbmogiid vuoigatvuodaid gudnejahtin. Dáin vuolggasajiin sáhttet geahčaduvvot maid Suoma ekonomalaš beroštumiid ulbmilat. Strategiija ollá jagi 2030 rádjái.

Oaiveministtar Sanna Marina ráđdehusprográmma strategalaš ollisvuodas Suopma sturrodagas stuorit máilmmis lea identifiserejuvvon dárbu ártkalaš ovttasbarggu váfisteami várás. Ovddit Ártkalaš strategiija lea jagi 2013.

Strategiija láidehusas ovdanbuktojuvvojit ártkalaš politihka refereansarápma ja dorvolašvuoda gažaldagat. Ođđa strategiijas vuoruhuvvojit deaddočuokkesguovllut:

1. Dálkkádatrievdama goahcan ja dasa vuogáiduvvan
2. Orrut (buresbirgejumi ovddideapmi ja eamiálbmot sápmelaččaid vuoigatvuodát)
3. Ártkalaš máhttu (ealáhusat ja alladutkamuš)
4. Infrastruktuvra ja logistihkka

Strategiija deaddočuokkesguovlluin ovdanbuktojuvvojit deaddočuokkesguovlluid dillegovva, oččoduvvon gárggiideapmi ártkalaš guovllus ja konkrehtalaš doaimmat ulbmiliid oažžašuvvama várás.

Ártkalaš politihka strategiija lea válmmastallojuvvon stáhtaráđi kansliija jodiheami mielde. Válmmastallanbarggus leat leamaš mielde buot ministerijiat.

Áššesánit dálkkádatrievdan, infrastruktuvra ja logistihkka, ártkalaš politihkka, ártkalaš guovlu, ártkalaš dutkamuš, strategiijat, sápmelaččat, Ártkalaš ráđđi, suvdilis gárggiideapmi, ealáhusat

ISBN PDF 978-952-383-614-3
Áššenummir VN/5904/2019

ISSN PDF 2490-0966
Fidnonummir VNK027:00/2019

Almmustahttima čujuhushus <http://um.fi/URN:ISBN:978-952-383-614-3>

Siskáldâs

1	Tuávááš	11
2	Laidiittâs	15
2.1	Suomâ arktâsii politiik linjimeh já mittomereh ive 2030 räi	15
2.2	Almugijkoskâsâš toimâmpiirâs já torvolâšvuotâpooliitlâš tile	16
2.2.1	Tilekove	16
2.2.2	Suomâ toomâi mittomereh: Stâdis já torvolâš toimâmpiirâs	19
2.2.3	Suomâ já almugijkoskâsii arktâsii ohtsâšpargo ráhtuseh	21
2.2.4	Suomâ lii kuávdâš tuáimee sehe arktâsii já antarktâsii kuávlust...	23
3	Tedâčyegiskuávlv 1: Šonjâdâhnuvástus, coggâm já vuáhádum	26
3.1	Tilekove Arktâsii strategia 2021 ráhtim ääigi	26
3.2	Ulmatile Arktâsii strategia 2021 olášuttem ääigi	29
3.3	Strategiiliih tooimah	32
4	Tedâčyegiskuávlv 2.1: Ässeeh, pyereestvaijeem ovdedem	34
4.1	Tilekove Arktâsii strategia 2021 ráhtim ääigi	34
4.2	Ulmatile Arktâsii strategia 2021 olášuttem ääigi	38
4.3	Strategiiliih tooimah	41
5	Tedâčyegiskuávlv 2.2: Ässeeh, algâalmug sämmilij vuoigâdvođah	43
5.1	Sämmiliih Suomâst: Tilekove Arktâsii strategia 2021 ráhtim ääigi	43
5.2	Ulmatile Arktâsii strategia 2021 olášuttem ääigi	46
5.3	Strategiiliih tooimah	47
6	Tedâčyegiskuávlv 3.1: Mättim, iäláttâsah	48
6.1	Tilekove Arktâsii strategia 2021 ráhtim ääigi	48
6.2	Ulmatile Arktâsii strategia 2021 olášuttem ääigi	50
6.3	Strategiiliih tooimah	57

7 Tedâčyegiskuávlv 3.2:	
Mättim, alemuu luoka tutkâmuš	58
7.1 Tilekove Arktâsii strategia 2021 rähtim ääigi	58
7.2 Ulmetile Arktâsii strategia 2021 olášuttem ääigi.....	60
7.3 Strategiliih tooimah	62
8 Tedâčyegiskuávlv 4:	
Infrastruktuur já logistiik	63
8.1 Tilekove Arktâsii strategia 2021 rähtim ääigi	63
8.2 Ulmetile Arktâsii strategia 2021 olášuttem ääigi.....	65
8.3 Strategiliih tooimah	68
9 Strategia stivrimvaiguttâs sehe mittomeerij já tooimâi	
čuávvum	71

1 Tuávááš

Arktásii politiik strategia miäruštäl Suomâ kuávdáš mittomeerijd arktásii kuávlust já čuákkee oochtân tehálumos tedäčyegiskuávluid tai juksámân.

Suomâ oovdiš arktásáš strategia almostittui porgemáánust 2013. Haldättäs mittomereh tärkkilistojii strategia peividmist čohčamáánust 2016 nuuvt arktásii ovdodem ko Suomâ arktásii rooli iähtun. Arktásii strategia peividem toimávuávám valmáštui njuhčamáánust 2017.

Uáiviminister Sanna Marin haldättäsohjelm strategilii ubälášvuodâst *Suomi kokoaan suurempi maailmalla* lii tubdum arktásii ohtsášpargo nanosmittem tárbu. Taat lii arktásii politiik strategia ráhtim vuolgásaje. Uđđâ arktásii politiik strategia váldá huámášumán Suomâ mittomeerijd kuávlust já tarbášlijd toimámresursijd kuhes äigikooskâst.

Strategia linjee Suomâ arktásii politiik mittomeerijd čuávuvái kyehti valjápaje ääigi adai ive 2030 räi. Mittomereh oovdânpuáhtojeh strategia laidíittäsâst.

Suomâ arktásii politiik strategiast vuosásajadeh neelji Suomâ arktásii toimâm tedäčyegiskuávlui:

1. **Šonjádáhnuvástus**, coggâm já vuáhádum
2. **Ässeeh**, pyereestvaijeem ovdodem já algâaalmug sämmilij vuoigâdvođah
3. **Mättim**, iälättäsah já alemuu luoka tutkâmuš
4. **Infrastruktuur já logistiik**

Strategia tedäčyegiskuávluin láá oovdânpuohtum uánihávt tedäčyegiskuávlui ubäláškove, háputtállum ovdánem arktásii kuávlust já tedäčyegiskuávlui kuávdáš strategiliih tooimah.

Kove 1. Kilelis ovdánem toimâohjelm Agenda2030. Toimâohjelm siskeeld 17 kilelis ovdánem mittomere.¹

Strategia aalgâst oovdânpuâhtojuh arktâsii kuávlun almuĵikkoskâsâš já torvolâšvuotâkoččâmušah ohtâlávtt statârâädi olgo- já torvolâšvuotâpooliitlii čielgâdâssáin. Almuĵikkoskâsii ohtsâšpargo merhâšume tiäduttuvvoo já kuávdâš almuĵikkoskâsii arktâsii ohtsâšpargo ráhtuseh kiedâvuššojeh taan uásist.

Tave-Euroop torvolâšvuotâ lii ain eenâb ohtâ ubâlâšvuotâ, mast torvolâšvuotâtile nubástusah Nuorttâmeerâ kuávlust, Suomâ arktâsijn aldakuávluin sehe Tave-Atlantist lahtojeh lavvá nubijdis. Stuárroo torvolâšvuotâpooliitlâš perustume arktâsâš kuávlun taaha tast meiddei Suomâ olgopooliitlij tooimâi merhâšittee tedâčyegiskuávlun.

Arktâsii politiik strategia já ton tedâčyegiskuávlun peht Suomâ oovded gloobaal kilelis ovdánem toimâohjelm Agenda2030 mittomeerij olâšum arktâsii kuávlust. Strategia tedâčyegiskuávlun lohtum kilelis ovdánem mittomeerijd kiedâvuššoo jyehti tedâčyegiskuávlun ohtâvuodâst.

Strategiast huámâšuvvoo čoodâčyeppeht EU ruánáá sirdum prinssiip lede pyevtithánnáá merhâšittee hááitu (do no significant harm) pirâs- sehe sosiaallâš já kulttuurlâš mittomeerijd, mielh rekinistijn meiddei vaiguttâsâid algâaalmuĵij vuoigâdvuotân hártuttid jieijâs kulttuur.

Strategia valmâštállâmpargo lii stivrim Arktâsii politiik strategia stivrimjuávkku, mast lii ovdâstem puoh ministeriöin. Arktâsij ovdâsvástádâsvirgeulmui pargojuávkku

¹ <https://kestavakehitys.fi/agenda-2030>

lii valmâštállâm strategia stivrimjuávhu linjimij vuáđuld. Suomâ arktâsii mättim maangâpiälálávt ovdâsteijee Arktâsâš ráđádállâmkodde lii tuárjum pargoinis strategiavalmâštállâm. Uáiviminister statâčállee tuáimá sehe stivrimjuávhu já ráđádállâmkode saavâjođetteijen.

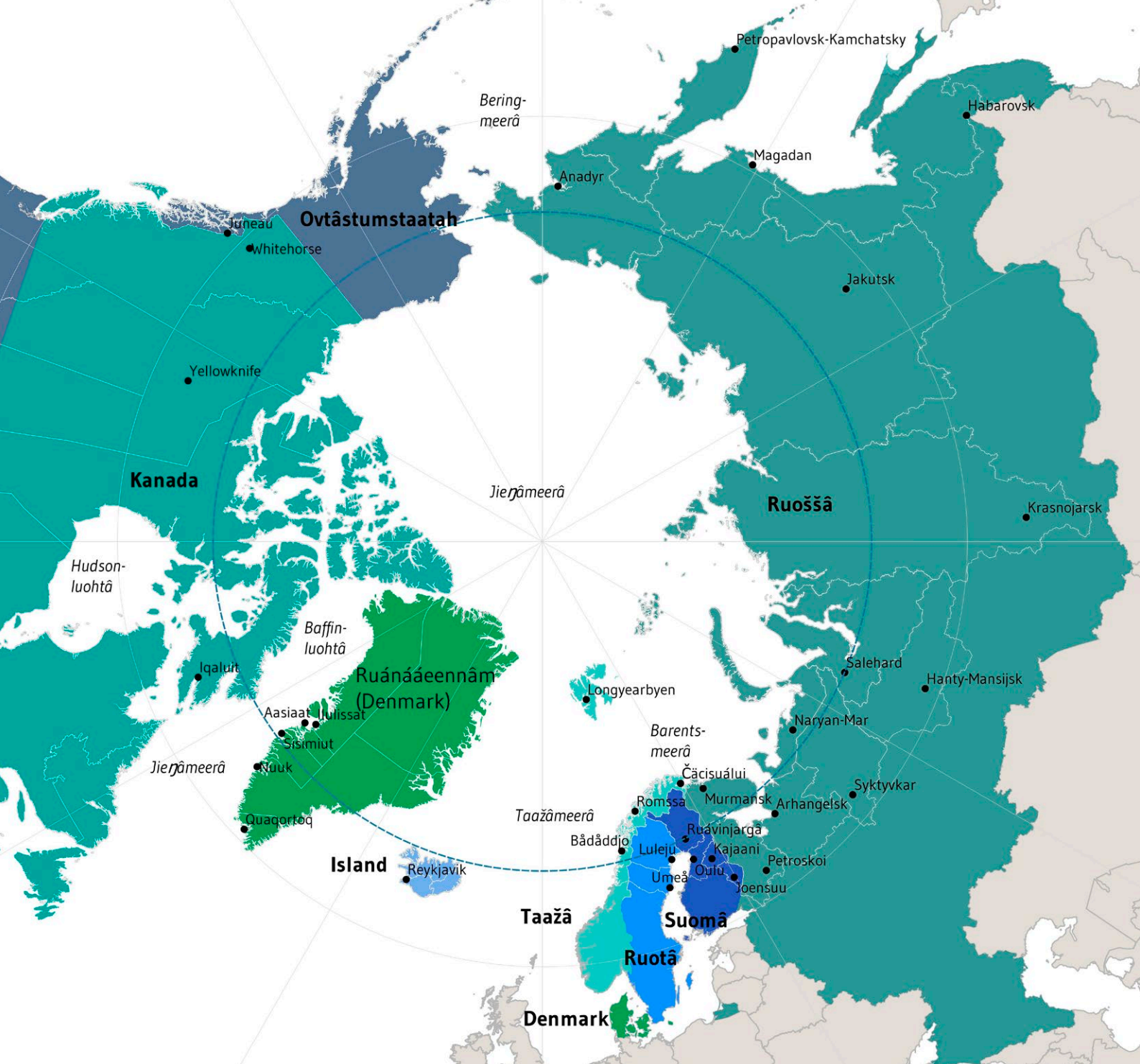
Strategia miel oles Suomâ lii arktâsâš riikkâ. Suomâ arktâsiih intresseh já arktâsâš mättim kuoskâtteh oles riijkân já nube tááhust oles Suomâ arktâsâšvuotâ tuárju já nannee Suomâ almugijkoskâsii arktâsii riikkâkove almugijkoskâsijn ohtâvuodâin. Arktâsii kuávlust láá maangâ almugijkoskâsávt kevtum miäruštállâm sierâ kevttimuulmij miel. Laapi eennâmkoddeest lii eromâš merhâšume, ko sárnuh Suomâ arktâsii kuávlust eennâmtiedâlávt. Arktâsii já eromâšávt Barents euroarktâsii ráädi kuávlulii ohtsâšpargoon uásálisteh Suomâst Laapi lasseen Tave-Poodâeennâm, Kainuu já Tave-Kärjil eennâmkodeh.

Suomâ arktâsii politiik strategia 2021 linjee Suomâ arktâsii politiik já tooimâi mittomeerijd ive 2030 räi. Ko västideijee love ive äigikooskâ kiäččá maŋaskulij, almugijkoskâsii toimâmpirrasist láá tábâhtum huámâšittee nubâstusah eromâšávt stuorrâvaaldij koskâvuodâin já almugijkoskâsii ohtsâšpargo toimâmist. Taan lasseen ive 2020 levânâm COVID-19-pandemia njuolgâ já epinjuolgâ vaiguttâsah láá lamaš merhâšittee meidei arktâsii ohtsâšpargoost já arktâsii kuávlust.

Pandemia pištem tâi kuhes äigikooskâ vaiguttâsâid ij pyevti strategia ráhtimääigi vala árvuštállâđ puoh oosij. Kalga lasseen huámâšiđ, ete arktâsii kuávlust kalga rahttâtâđ meidei uđđâ pandemiaid. Taat tiäddut tiervâsvuotâtorvolâšvuodâ já pirâsohtsâšpargo merhâšume arktâsii ohtsâšpargoost.

Kuittâg maangâ arktâsii toimâmpirrasân lahtojee vuáđutahheeh láá luándustis nuuvt kuhesáigásiih, ete strategia vuolgâsoojjd puáhtá ráhtid toi vuáđuld. Taah lahtojeh vuossâmustáá šonjâdâh nubâstusân, kilelis ovdânem merhâšumân, arktâsii luándu maangâmuáđusâšvuotân, arktâsij algâaalmugij sajadâhân já arktâsii kuávlul almugijkoskâsii ohtsâšpargo tehálâšvuotân. Tai vuolgâsoojjin puáhtá tarkkuustállâđ meidei ekonomâlii toimâmân já Suomâ ekonomâlâš intressâid lahtojee mittomeerijd.

Suomâ lii systemaatlávt tiäduttâm táárbu nanosmittid Arktâsii ráädi sehe Euroop union arktâsii politiik. Strategia kuávdás gloobaal rammân láá Paris šonjâdâhsopâmuš já OA tuhhiitem kilelis ovdânem mittomereh (Agenda 2030), OA biodiversiteetsopâmuš, OA merâriehtiohtsâšsopâmuš (UNCLOS) já ráđádâlmeh ávus meerâ biodiversiteetân kyeskee olášuttem sopâmuš seelgâtmân (Biodiversity Beyond National Jurisdiction, BBNJ) sehe OA algâaalmugij julgâštus já OA vâdulij vuoigâdvuodâi sopâmuš. Puoh arktâsii ohtsâšpargo čoodâčyeppee teeman Suomâ tiäddut kilelis ovdânem prinsii, suhâpelij täsiáárvu já ovtviärdâsâšvuodâ vaattâm.

Kove 2. Arktâsiih haldâšemkuávluh. Rähtee: Arto Vitikka, Arktâsâš kuávdáš, Laapi ollâopättâh.²

² Haldâšemraajij käldee: Runfola D, Anderson A, Baier H, Crittenden M, Dowker E, Fuhrig S, et al. (2020) geoBoundaries: A global database of political administrative boundaries. PLoS ONE 15(4): e0231866. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231866>

2 Laidiittäs

2.1 Suomâ arktâsii politiik linjimeh já mittomereh ive 2030 räi

Suomâ lii arktâsâš riikkâ já ohtâ Arktâsii räädi käävci pisováá jesânist. Čapo ohtsâšpargin puáhtá juksâđ kuávlu kilelis ovdánem mittomeerijd já tolliđ šonjádâhnuvástus ovdánem já ton háittuvaiguttâsâid oovtâst gloobaal toimâiguin.

Suomâ mittomeerrin lii rávhalâš já konstruktiivlii ohtsâšpargo arktâsâš kuávlu. Keldui stuárnum já konfliktpotentialaal lasanem kalga velttiđ.

Arktâsâš kuávlu lieggân jotelubboht ko eres kuávluh. Arktâsii kuávlu šonjádâhnuvástus sunde čuávdoo gloobaal luoštâkiäpâdâsâiguin. Šonjádâhnuvástus tovtteijeh láá iänááš arktâsii kuávlu ulguubeln, mutâ arktâsii kuávlu riijkâin láá stuorrâ luoštui tovtteijeh.

Arktâsii kuávlu puorijd eellimtiilijd já uásálistem kuávlun kyeskee ohtsâšpaargon já miärädâstohâmân kalga turviđ. Eromâšávt kalga älkkeeditiđ já lasettiđ raajijd rastelittee ohtsâšpargo já vuáruvaiguttâs meiddei ulmui já aalmugornijduumij kooskâst. Kuávlust ässee algâaalmugeh kalgeh pyehtiđ siäiludiđ já ovdediđ kulttuuris, kielâs já ärbivuovijdis eellimvuoimijd já haahâđ tarbâšlijd kiärgusvuođâid vuáháduđ kuávlun kyeskee nubástushástusâid. Mij ovdedep suhâpelij täsiáárvu já ovtviärdâsâšvuođâ puoh arktâsii ohtsâšpargoost.

Suomâ arktâsâš mäitim lii Suomâ arktisii proofiil kuávdâš uási. Puoh ekonomâlii tooimâin arktâsii kuávlust huámášuvvojeh luándu maanġâmuádušâšvuođâ já kyeddimnaavcah, kilelis ovdánem prinsiipeh, kuávlu ässee pyereestvajeem, uásálašvuođâ sehe algâaalmugij vuoigâdvuođah. Puoh iälättâstooimah iä lah luándun vaahâgliih, tuše pištehánnáá iälättâstooimah láá. Pirrâjottee ekonomia já eres uđđâ ekonomâlii toimâm prinsiipeh sehe teknologâliih čuávduseh pyehtiđ meiddei lääččiđ ollásávt uđđâ finnodâhtoimâm máhđulâšvuođâid.

Suomâ sajadâh já kessimveimi almugijkoskâsâš arktâsâš alemuu tääsi mätten nannejuvoo piejâmáin naavcâid škovliittâsân já tutkâmušân. Arktâsii tutkâmuš pyevtittem tiäðoin já mättimáin ávhástálloo vijdáht. Tutkâmuštiätu ráhtá vuáðu ollâ kvaliteet já olmäáigásâš miäradâssáid sierâ sektorijn já suorgijn já oovded arktâsii kuávlun aalmug pyere eellim.

Arktâsii kuávlun infrastruktuur já logistiik oveduvvojeh palválið iälättäseellim já kuávlun aalmug táárbuid pisováin já uccáá lyeštee vuovijguin já jotteemniävuiguin. Digitalisaatio nannejuvoo kuávlun palvâlusáin já jotolâhvuáhâduvái oovdedmist. Tiätujotoluv juksâmvuotâ nannejuvoo virgeomâhá, irättâsâi já aalmugjesânij tárboid.

Ubâlâškove Suomâst arktâsâš riijkân ráhtoo maangâ tuáimee summen. Mield láá almoli haldâttuv já miäradâstoohâm sierâ taasij, ollâopâttuvái, tutkâmlájádâsâi já irättäseellim ooleest ovdâmerkkân aalmugornijdumeh já epivirgáliih viärmâduvah. Puoh taasijn nuuvt institutionaallii tiäðust ko ovtâskâs ulmuu tääsi äššitubdâmušâst já aktiivlâšvuodâst lii merhâšume.

Suomâ arktâsii toimâm almolâš oinum já maangâjienâgvuotâ láá teháliih meiddei arktâsii politiik strategia mittomeerij tááhust. Tehálâš lii meiddei tot, ete Suomâ arktâsii tooimâin mield leijee uásipeleh pyehtih pyereest já vyeligáá šiälmáin hammið viärmâduváid koskânis já tuoijuð kyeimivuodâid. Arktâsâš ohtsâšpargo lii meiddei tave-eennâmlii ohtsâšpargo uási.

Suomâ arktâsii politiik mittomereh já arktâsâš toimâm kyeskih čoodâčyeppeht oles Suomâ sierâ suorgijd. Tooimâ sierânem puáhtá tuástuð sektorij koskâsii ohtsâšpargin sehe movtjeditmáin toimáid, main Suomâ puáhtoo oovtâst oovdân arktâsâš riijkân.

2.2 Almugijkoskâsâš toimâmpiirâs já torvolâšvuotâpooliitlâš tile

2.2.1 Tilekove

Almugijkoskâsâš perustume arktâsii kuávlun já arktâsii ohtsâšpargo kuáttá lii stuárnum eivi Suomâ oovdeb, ive 2013 almostittum arktâsii strategia maŋa. Puoh arktâsiih riijkah já maangâ kuávlust perustum kuávlun ulguupiälâsiih riijkah láá almostittám uððâ tâi uðâsmittum arktâsijd strategiaidis jieijâs tooimâi sajadittem várâs, tâi láá taan čäällim ääigi ráhtimin tâi peividmin taid.

Taat perustume lii šoddâm uálináál šonjâdâh nubástus jotelis já dramaatlíi ovdânem tiet, ko arktâsâš kuávlun lii nubástusâi ovdâlinjáást. Ekosysteemijdis tááhust herkis arktâsâš kuávlun lieggân jotelubboht ko eres eennâmpáalu kuávlun, já tippálávt

muottuu já jienâ luávdim kuávlust nubástusah uáinojeh já tobdojeh konkreetlávt. Arktâsii kuávlu já nube poolaarkuávlu Maadánannaam tábáhtusah pelestis jodálmiteh ain šonġadâh nubástus háittuvaiguttásâid oles eennâmpáávlust.

Šonġadâh nubástus coggâm já vuáhádum kyeskih arktâsii kuávlust puoh tuáimeid ovtâskâs ässein kiddâ kieldáid, kuávlutáásán, staatáid já iráttâselimân. Konkreetliijn tooimâin, tegu šaddovistekaasui já čapis čiidâ luoštui keeppidmist, lii kuávdáš merhâšume šonġadâh nubástus vaiguttásâi coggâmist. Meiddei uccáá lyeštee teknologâlij čuávdusij já luoštâkiápádâssâid viggee jotolâhorniistâlmij merhâšume lii tehálâš.

Merâjotolâh lii lasanâm Barents-meerâst já oles Taavaa Jienâmeerâst já lassaan ain ko jienâtileh nubástuveh šonġadâh nubástus miel. Pooliitlij tahhei lasseen lassaanmân kuittâg vaigutteh merhâšitteht Tavenuorttiivâävli já eres taavai merâkiäinui riskâherkkivuotâ, meiddei vááijuvvuodâh kiäinupiállá infrastruktuurist. Jotolâh- já viestâdeminfrastruktuur ráhtim já paijeentoolâm iävtuh nubástuveh ko šonġâtileh mulsâšudeh ain eenâb. Taid nubástussâid kalga rahttâttâđ já vuáháduđ.

Suomâ haalijd arktâsâš riijkân tiäduittiđ kuávlu ässei keččâmkuávlu: ässeeh tarbâšeh máhđulâšvuodâid uásálâšvuotân miärádâstohâmist sehe jieijâs pyereestvaijeem paijeentolâmân já ain oovdedmân. Taan turvim lii kuávdáš ekonomâlii pyereestvaijeem já kilelis stuárrum iähtu. Suomâ arktâsii politiikist arktâsâš kuávlu ij lah kaaidâs tuárispele kuávlu. Lii tehálâš huámâšid oles kuávlu aalmug ovtviärdâsijđ vuoigâdvuodâid já máhđulâšvuodâid sehe eellimtiilij já uásálistem turvim. Kuávlu algâaalmugáid kalga turviđ máhđulâšvuodâid jieijâs kulttuuris já ärbivuovijdis paijeentolâmân já oovdedmân nubástuvvee tiilijn já tuárvi torjuu nubástussâid vuáhádumân.

Arktâsii kuávlu siäilum stäđisin já rávhálâžžân lii puoh arktâsij staatâi ohtâsij hiäđui miäldâsâš. Suomâ oovded taan mittomere juksâm jieijâs uásild. Oovdeb arktâsii strategia ráhtim maŋalii áigáduvâst kuávlu torvolâšvuotâpooliitlii tiileest láá čielgâsávt tábáhtum nubástusah, maid kalga tubdâđ, já moid Suomâ kalga pyehtid vaiguttiđ stäđisvuodâ ovdedejee vuovvijn. Lasanâm suáldátlâš toimâm já mieliorroom sehe keldui stuárrum láá uásild čuávumušah šonġadâh nubástus tovâtem hástusijn já máhđulâšvuodâin, moid kulá kuávlu luánduriggoduvâiguin ávhástállâm. Siämmást almugijkoskâsâšpooliitliih já suáldátliih kelduuh eres maailm kuávluin spejâlistojeh meiddei arktâsâš kuávlun, kost stuorrâvâldipooliitliih intresseh sáttih tovâttiđ vuástáluvpieijâm.

Mađe eenâb kuávlu uázžu almugijkoskâsii huámâšume já mađe stuárráabin ovdâmerkkân puátteevuodâ arktâsii merâjotoluv, tâi tiätujotoluv, arvâleh šoddâđ, tađe eenâb kuávlu kiäsut meiddei torvolâšvuodâ já piäluštem keččâmkuávlust.

Eennäntiedälávt stuárráamus arktásáš staatân Ruošâ lii ovdebáást-uv tiäduttâm kuávlv merhâšume jieijâs tooimâin. Ovdánem Ruošâ arktásii kuávlust lii merhâšittee meiddei vijđásubboht oles arktásii kuávlv tááhust.

Kuávlv ulguupiälásijn riijkâin eromâšávt Kiina lii čáittâm stuárroo ekonomâlii já strategilii perustume kuávlv kuáttá, eromâšávt kuávlv luánduriggoduvváid, infrastruktuurân já jotolâhvavlijd. Kiina gloobaal mittomereh já viggâmuš stuárráb roolin arktásii kuávlust pyehtih tovâttiđ intressij ruosâlâšvuodâid eromâšávt stuorrávaaldij kooskâst já lasettiđ kelduid kuávlust.

Torvolâšvuotâpooliitlii tile nubástusah láá uásild tovâttâm arktásii kuávlv strategilii merhâšume stuárrum já keldui lasanem kuávlust. Almugijkoskâsii tile čovgânem oovtâ kuávlust puáhtá tovâttiđ jotelávt suáldátlij tooimâi lasanem meiddei eres kuávluin. Arktásii kuávlv infrastruktuur ovdánem vaagut máhđulávt meiddei kuávlv torvolâšvuotâtilán. Taan tiet kuávlv ovdánem kalga tarkkuustállâđ vijđásub torvolâšvuotâpooliitlii konteevstâ uáassin.

Arktásii kuávlv torvolâšvuotâpooliitlii ovdánmist láá vaiguttâsah aalmuglâš torvolâšvuotân. Suomâ tááhust arktásii kuávlv torvolâšvuotâ lii čovgâ ohtâvuodâst Nuorttâmeerâ kuávlv já eres Euroop torvolâšvuotâtilán, mii lii 2010-lovvoost šoddâm ovdebáá keldâlubbon. Ruoššâ lii hiäjudâm mii aldakuávlui já Euroop torvolâšvuodâ labdemâin Krim laváttáá olssis sehe paijeentolâmâin jieijâs algâtttem konflikt Nuorttâ-Ukrainast. Ruoššâ nannee systemaatlávt suáldátlii mieldioromis arktásii kuávlust jieijâs ekonomâlij intressij já taavaa merâkiäinu haldâšem turvim várás. Siämmást Kuáládâhnjaargâst leijee suáldátoorjâsoojij já váimusviärjui merhâšume sehe Taavaa suáldátskiijpâi toimâmriijâvuotâ já vâldimeeráid piäsu láá tiäduttum Ruošâ torvolâšvuotâjuurdâččmist.

Taan čuávumuššân Ovtâstumstaatah, Kanada já euroopliih Nato-riijkah láá lasettâm suáldátlii mieldioromis já ovdedâm kiärgusvuodâs reagistiđ suáldátlávt Tave-Euroopist. Siämmáánáálá arktásáš kuávlv lii pajanâm ovdebáá uáinulubboht oovdân almugijkoskâsii torvolâšvuotâ- já piäluštempooliitlii savâstâlmist sehe viärjuvuomij operatiivlii vuávámist já hárvuttállâmtooimâin.

Kove 3. 3. JK Koččomjuávhu vāzzimmarssā Kaarestuoddārān tālviv 2019.
Kovveijee: Anna Kupsala, Piāluštemvyeimih

Suomā lii ubā paje olgo-, torvolāšvuotāpooliitlii sehe piāluštemohtsāšpaargon lahtojeijee dialogist arktāsii torvolāšvuotātile pirrā sehe kyevti- já maangākoskāsávt. Suomā tuálá uáinusist jurduu arktāsii alemusčuákkimist, mii máhđulistáččii oovtā tááhust Arktāsii ráāđi āššilistoost leijee pirāskoččāmušāi pajedem alemus táásán, já nube tááhust tuojjuuččij máhđulii foorum meiddei Arktāsii ráāđi mandaat ulguubeln leijee torvolāšvuotāpooliitlij koččāmušāi kiedāvušmān. Piāluštemvyeimih uásálist arktāsās tutkāmušohtsāšpaargon já hárjuttāl tavveen sehe aalmuglávť já oovtāst kuoimijdiskuin. Suomā kievrāvuotā lii ubālášvuottān arktāsās tiilijđ heivejeijen rahtum navcāliih piāluštemvyeimih, main lii almugijkoskāsávt ollā tāsāi arktāsās mättim.

2.2.2 Suomā tooimāi mittomereh: Stādis já torvolāš toimāmpiirās

Puoh tuáimei keččāmkuávlust lii tehálāš, ete arktāsii kuávlust nanosmittoo čonāsume ráávhun, stādisvuotān já ovdedeijee ohtsāšpaargon. Kalga huoláttid munedeijee já estādeijee vuovvijñ tuáimee ohtsāšpargaráhtusijñ já savāstállāmohtāvuodāin, moh ovdedeh staatāi vuarusavāstállām luáttāmuš lasetteijee já riiskāid kepideijee vuovvijñ,

miel rekiniistijn máhđulijđ pärtitiilijđ. Šonđádáhnuvástus, kilelis ovdánem já kuávlu aalmug pyereestvaijeem kalgeh puátteevuodást-uv leđe ohtá arktásii ohtsášpargo kuávdášlumos prioriteetijn. Arktásii ráädi lasseen taan pargoost lii teháláš ávhástálláđ meiddei kuávlulii ohtsášpargo ráhtusijguin tegu taavaaš ulátemmudo politiik kyeimivuodáidiskuin já eres ohtsášpargaráhtusijdiskuin sehe Barents euroarktásáš ráädi já Tave-enámij ráädi.

Stádis já torvoláš toimâmpiirás lii iáhtu arktásii ohtsášpargo iávtuttum mittomeerij olášumán já kuávlu aalmug pyereestvaijeem oovdedmán. Taan tiet meiddei siskáldás torvolášvuodá sehe torvolii eellim- já toimâmpirrás kalga huámášiđ savástâlmijn já kuávlu oovdedmist.

Suomâ vijđoduvást 68 prosenttid lii háärviht assum kuávlu. Tai kuávluin tiáduvvoo eromášávt virgeomáhái, ornijduumij já ässei koskásáš páiháláš ohtsášpargo. Lii teháláš, ete meiddei háärviht assum arktásii kuávlust láá aalmugán finnimist tarbášliih virgeomáhášpalvâlusah já ete sij feerejeh jieijás torvolážžân. Eromášávt poolis, Rájikocceemlájádás sehe kááijumtoimâ oinumvuotâ já pyereh naavcah toimâđ háärviht assum kuávluin pyevtittid noonâ siskáldás torvolášvuodá, mii pelestis lii iáhtu meiddei arktásii ohtsášpargo mittomeerij já Suomâ ekonomian lahtojeijee arktásii eromášintressij, tegu madhášem, iráttástoimâi lasettem já jotolâhinfrastuur olášumán. Háärviht assum kuávlui páihálii aktiivlášvuodáin já siärvuslášvuodáin sehe torvolášvuotâtuáimei koskásii čapo ohtsášpargin kalga ávhástálláđ tááláá-uv nanosub torvolášvuodá tähidem várás.

Arktásii kuávlun já hástee tileh väätih puoh torvolášvuotâvirgeomáhái ohtsáštoimâm Suomâ siste já máhđulášvuodái mielđ meiddei staatâ raajijđ rastelidtee toimâm. Barents Rescue -hárjuttâlmeh láá ovdâmerkkâ taavaa almugijkoskásii siiviilkiärgusvuodá sehe kááijumtoimâ ohtsášpargoost. Uđđâ hástusij, tegu ubâ paje jođálmeijee šonđádáhnuvástus já ton továttem luándualmonij já uđđâ tiervâsvuotâástui levânem kuávlun piájá ovdebáá stuárráb vatâmušáid meiddei siskáldás torvolášvuodást västideijee virgeomáhái ohtsášpaargon. Lii kuittâg teháláš, ete sierálgán kriisáid já riskâpirrásáid västidem já toi kiedâvuššâm rahttâttuvvoo (all-hazards approach).

Eromášávt Tave-enámij kooskást tuáimá tavveen jo tääl čapo já njuolgâ virgeomáhái koskásáš ohtsášpargo nuuvt poolis, tulli, Rájikocceemlájádás ko kááijumtoimâ uásild. Virgeomáhášohtsášpargo maanġákoskásijn, kuávlulijn já kyevtikoskásijn ráhtusijn kalga puátteevuodást pieijáđ ain eenâb huámášume arktásii kuávlun ovdánmist šaddee máhđuláš hástusáid já tárboid. Rájikocceemlájádás lii aktiivlávt mielđ arktásii riddokocceemohtsášpargoost (ACGF, Arctic Coast Guard Forum), mon ooleest kiedâvuššo merálij virgeomáhái toimâm oles arktásii kuávlust.

Kove 4. Áimukuáddákäärbis lii káájumlájdâssáid tehálâš pargoniávvu sijvottisvuodâ ääigi. Kovveijeje: Kaisa Sirén

COVID-19-pandemia já eres máhđuliih uđđâ pandemiah, moi riskâ stuárru ei. sudáhánnáá tuálu suddâm mielđ, tiáđutteh táárbu pieijáđ ovdebáá eenâb huámášume tiervâsvuotâáštuid já -torvolâšvuotân sehe arktâsij háärviht assum kuávlui teivâdem eromâš hástusáid. Tai kuávlui tiätujotolâh- já jotteemohtâvuodâin kalga huolâttid, vái om. talhâstiedâlii iše puáhtá faallâđ jotelávt toid kiáh tom tarbâšeh. Arktâsii ráäđist kalga leđe kuávdâš rooli meiddei tiervâsvuotâástui tuástumist. Rääđi pyehtim laseárvu vuáđuduvá oovtâ tááhust toos, ete ton ooleest ráđádâlloo já meriduvvoo aasijn oovtâst algâalmugijguin já Tave-enâmij, Ruošâ já Tave-Amerik arktâsiih kuávluh puáhtojeh oohťân. Lasseen Arktâsii ráäđi pargojuávhui ollâ tääsi tiedâlii tutkâmuštoimâm merhâšume šaddeh stuárruđ ovdebáást-uv.

2.2.3 Suomâ já almugijkoskâsii arktâsii ohtsâšpargo ráhtuseh

Suomâ lii ohtâ Arktâsii ráäđi käävci pisováá jesânist. Arktâsâš ráäđi siäilu-uv Suomâ arktâsii politiik váimusist. Suomâ nannee jieijâs toimâiguin ráäđi toimâmiávtuid já toi ovdedem västidmáin lasanâm almugijkoskâsii perustume asâtem hástusáid. Meiddei

Arktásii ekonomiaräädist lii jieijäs kuávdáš rooli kuávlun iäláttáseellim tuáime koskásii ohtávuodâtolámist já tuáime koskâvuodâin virgeomâháiguin.

Arktásii ohtsâšpargo váimusist lii Arktásâš ráädi já ton käävci arktásâš jeessânriikkád. Almugijkoskâsij sopâmušái já almugijkoskâsij rievti merhâšume lii kuávdáást ko staatâi toimâmmáhđulâšvuodah miäruštállojeh. Suomâ viggá vuosâsaajeest táálái orniistâlmij nonnimân ijge uáini táárbu vijđasub oles arktásâš kuávlun kyeskee ohtsâšsopâmuš ráhtimân. Suomâ uásálist aktiivlávtt OA ooleest ráđádâlmáid, moh kiedâvušeh ávus meerâ suojâlmân já kilelis kevttimân lahtojee koččâmuššáid. Suomâ lii kiärgus uuccâđ aktiivlávtt sopâmuš pehtilis kuávlulii olášutmân arktásii kuávlust, ijge vuolgâsaajeest hilgo spesialsuorgijd kullee sopâmušáid, jis tain finnejuvoo oovtuáivilvuotâ arktásij staatâi kooskâst.

Suomâ oovded jieijäs uásild ovdedeijee vuárusavâstállâm já ohtsâšpargo meiddei arktásii kuávlust perustum kuávlun ulguupiälásij rijkâiguin, main maangah láá jo tääl Arktásii ráädi tarkkumjesâneh. Ko almugijkoskâsâš perustume stuárnu já tarkkumjesânij meeri lassaán, Arktásâš ráädi kalga pyehtid kavnáđ vuovijd tarkkumjesânij čonâsitmân dyynaamlâš ohtsâšpaargon.

Suomâ oovded arktásii ohtsâšpargo meiddei tave-eennâmlii ohtsâšpargo konteevstâst, kyevtikoskâsijn koskâvuodâin Ruoššáin sehe Ovtâstumstatâiguin já Kanadain. Taan ohtsâšpargoost ávhástellih aktiivlávtt meiddei kuávlulii ohtsâšpargo ráhtusijguin, tegu taavaa uláttemvuodâ politiikáin já ton kyeimivuodâiguin, Barents euroarktásii raadijn, ton kuávlutaasijn, já Tave-eennâmlij ministerraadijn já Tave-eennâmlij raadijn. Arktásâš parlamentaarlâš ohtsâšpargo pargoo arktásij riijkâi parlamentij koskâsij písováá komitea peht. Lasseen ohtsâšpargo pargeh ei. kiellah já kuávluhaldâttâhvirgáduvah sehe eennâmkuudij lith.

Jieškote-uvlágán arktásâš kuávlun lahtojee teemaatlíih viärmáduvah já foorumeh láá maangah, já syemmilijd tuáimeid movtjiditeh lede aktiivlávtt miell tain.

Suomâ ana tehálâžžân meiddei Ruošâ uásálistem almugijkoskâsâš pirâsohtsâšpaargon arktásii kuávlust tiäddutmáin čapis čiidâ já eres háitulij luoštui kepidem, aatoomtorvolâšvuodâ nanosmittem sehe eres arktásii kuávlun tááhust tehálíjd Suomâ já Ruošâ kyevtikoskâsij ohtsâšpargo mittomeerijd. Suomâ tuárju aatoomtorvolâšvuotân já aatoompasâttâsâi kiedâvušmân lahtojee ohtsâšpargo eereeb iärrás taavaa uláttemmudo pirâskyeimivuodâ ooleest. Ohtsâšpargo almugijkoskâsij aatoomenergiaornijduumijn IAEA:in lii siämmáá náálá tehálâš.

Euroop union lii tehálâš já ovdedeijee arktásâš tuáimee já tast lii potentiaal ain aktiivlub arktásâš roolin. Tast láá kevttimist ekonomálih resurseh, naavcah gloobaallávtt ollâ standardij aasâtmân já eres vijđes äššitubdâmuš. Suomâ vaagut

toos, ete arktäsäs ohtsášpargo paijaan aleláá EU prioriteetij siste. EU arktäsii politiik kalga leđe ovdebáá systemaatlub já EU-instituutioh kalgeh adeliđ pijssájeijee resursijđ, meiddei olmoošresursijđ, union arktäsii politiik koordinistmán já olášutmán.

Suomâ ulmen lii ain siäiludiđ jođetteijee rooli EU arktäsäs jeessánriikkân, oovtâst Ruotáin já Tanskain. Suomâ tiäddut EU arktäsii politiik nanosmittem já lii ovdedâm ive 2016 EU arktäsii tiätuaddelmán vuáduduvvee EU arktäsii politiik peividem. Uđđâ tiätuadelem EU arktäsii politiikist almostittoo ive 2021 ääigi. Suomâ vaaigut aktiivlávtt uđđâ tiätuadelem valmáštmán, kiedâvušmán EU ráádist sehe peividum politiik olášutmán.

EU tuáimá Arktäsii ráádi de facto tarkkumjesânin, mii máhđulist EU uásálistem Arktäsii ráádi pargojuávhuu toimáid. Suomâ tuárju EU tuhhiitem Arktäsii ráádi tarkkumjesânin. Suomâ ana EU-instituutioi aktiivlub uásálistem já naavcái pieijâm tai pargojuávhuu paargon tehálázžân. Meiddei taavaa ulátemvuodâ kyeimivuodâh já Barents euroarktäsäs ráádi fáálih oovtâ kuávdás niávu lasettiđ EU aktiivlášvuodâ arktäsii kuávlust.

EU-ruttádmist lii tergádis merhášume EU arktäsii rooli nanosmittem já arktäsii ohtsášpargo ovdedem tááhust. Suomâ vaaigut toos, ete arktäsäs ohtsášpargo já arktäsiih eromáštileh huámášuvvojeđ ääšimiáldásávt sierá EU-ruttádemohjelmij vuávámist já olášutmist. Aalmuglávtt Suomâ piájá eromáš huámášume arktäsäs politiikân lahtojeijee EU-ruttádem máhđulášvuodâi čuávumán já toid vaaigutmán.

2.2.4 Suomâ lii kuávdás tuáimee sehe arktäsii já antarktäsii kuávlust

Arktäsii kuávlust lasseen Suomâ lii aktiivláš meiddei Maadânanamist. Suomâst lii lamaš jieijâs sajattâh Antarktisist 1980-lovo ráájist já Suomâ lii toohâm ollâ tääsi já almugijkoskâsii viärmádum Maadânanannaam tutkâmuš.

Veikâ arktäsäs já antarktäsäs kuávlust láá maangâ tááhust ereslágáneh, tain láá meiddei ennuv ohtásiih tahheeh. Šorjádâhnuvástus já ton vaiguttásah tiättojeđ puoh nanosumosávt eidu näpikuávluin. Kuohtui näpikuávlui luánduriggoduvah já geopooliitláš saje láá ohtânmaanoost stuárroo almugijkoskâsii perustume čuosáttâhhân. Ulmuu toimâm, ovdâmerkkân tuurism, vaiguttásah kuohtui poolaarkuávlui ekosysteemáid toovât huolâ. Kuohtui kuávluid tarbášuvvojeđ čuávduseh moh lahtojeđ ovdâmerkkân merâkuávlui heiviittálmán já resursij suoijálmán tai kilelis ávhástálmán.

Suomâ lii ohtâ Maadânanamân kyeskee ohtsâšsopâmuš 29 miärädäsâid tahhee jeessânriijkâst já lii meiddei lamaš aktiivlub Antarktâsii kuávlui merâkuávlui jieđâlij resursij suoijâlmân kyeskee ohtsâšsopâmušâst. Riijkah, moh láá meerridmin kuohtui nâpikuávlui koččâmušâin, láá mii lasseen tuše nelji – Ruotâ, Taažâ, Ruoššâ já Ovtâstumstaatah. Taat stelliittâs lii lekkâm Suomân noonâ poolaartuáimee rooli já máhđulâšvuodâ vaiguttiđ kuohtui poolaarkuávlui koččâmuššâid já hástusâid. Siämmást tot liäkká viđes kávpálijd máhđulâšvuodâid kolmâ šonjâduv mättimân já almugjikkoskâsii perustume kolmâ kuávluid spesiaališum syemmilâš tutkâmušân.

Arktäsäs räädi

Arktäsäs räädi lii haldättäsái koskäsäs foorum, mon ulmen lii ovdediđ ohtsášpargo, koordinistem já vuáruvaiguttäs arktásij riijkái, arktásii algâaalmugsiärvusij já arktásii kuávlv uávlv ässei kooskâst. Ohtsášpargo kuávdáást láá eromášávt kilelis ovdánem já pirâssuojálem arktásii kuávlvust. Arktäsäs räädi vuáđdui ive 1991 Ottawa julgášttássáin, mon tuáváást lái Suomâ algust ive 1991 álgám arktäsäs pirâskoččâmuššáid vuáijum Ruávinjargâ-proosees.

Arktásii räädi jeessânriijkah láá Suomâ lasseen Island, Kanada, Taažâ, Ruotâ, Tanska, Ruošâ já Ovtâstumstaatah, ja nuuvt kočodum pisováh uásiväldeeh láá arktásijd algâaalmugijd ovdâsteijee uásipeleh. Taah láá Aleut International Association (AIA), Arctic Athabaskan Council (AAC), Gwich'in Council International (GCI), Inuit Circumpolar Council (ICC), Sámiräädi sehe Russian Association of Indigenous Peoples of the North (RAIPON). Arktásii räädist láá lasseen 38 tárkkoeijeejesânid, moid kuleh staatah sehe almugijkoskâsih ornijdumeh já organisaatioh.

Arktásii räädi pargo tábáhtuvá kuttâ pisováá pargojuávhust³. Pargojuávhu olášuteh ohtásávt tuhhiittum ohjelmijd já haaváid. Lasseen Arktäsäs räädi puáhtá táárbu miel vuáđudiđ meriáigásijd tiätu fáadá äššitobdeeuávhuid já tiätu pargoid tipšoo toimâkuudijd.

Arktásii räädi merideijee orgaan lii jyehe nube ive uárnejum olgoministerčuákkim, eres aagij toimâm joođeet virgeolmooškomitea. Puoh Arktásii räädi miärádâsah tahhojeh konsensusprinsipiin.

Arktásii räädi kyehti ive saavâjođetteijeevuotâ jotâ jeessânriijkái kooskâst. Suomâ lái majemustáá Arktásii räädi saavâjođetteijeerijkân iivij 2017–2019. Arktásii räädist lii pisovâš čäällimkodde Romssaast.

3 Arctic Contaminants Action Program (ACAP), Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), Conservation of Arctic Flora and Fauna Working Group (CAFF), Emergency Prevention, Preparedness and Response Working Group (EPPR), Protection of the Arctic Marine Environment Working Group (PAME), Sustainable Development Working Group (SDWG).

3 Tedäčyegiskuávlu 1: Šonġadâhñubástus, coggâm já vuáhádum

3.1 Tilekove Arktâsii strategia 2021 rähtim ääigi

Šonġadâhñubástus lii ovdánâm arktâsii kuávlust majemui 50 ive ääigi kulmâ keerdi jotelubboht ko eres eennâmpáálu kuávluin. Arktâsii kuávlunubástus vaaigut meiddei gloobaallávt ei. merätäási paijaanmân já šonġaalmonáid kukken arktâsii kuávlust. Arktâsii kuávlunubástus šonġadâhñubástus sunde čuávdoo gloobaal čidđadioksid, eres šaddovistekaasui sehe čapis čiidâ luoštâkiápádâsâiguin. Čapis čiidâ adai kievâ luoštui kepidem iššeed coggâđ šonġadâhñubástus oles eennâmpáávlust já eromášávt arktâsii kuávlust. Luoštui kepidem puáhtá meiddei tiervâsvuotâhiäđuid.

Arktâsâš kuávlunubástuvá pisovávt, mutâ gloobaalliih luoštâkiápádâsah já Paris sopâmuš mittomeerijd juovdâm hitodičij nubástusâi ovdánem taan čyeti-ive pelimuddoost. Jis lieggânem puáhtá raijđ 1,5 ciäkán, iäru lii arktâsii kuávlust merhâšittee ko viärdádâl koskâmiärálii liegâsvuotâtile paijaanmân kuovttijn cehhijn. Jis vist luoštâkiápádâsâin ij peesâ Paris mittomeerij táásán, arktâsii kuávlunubástus juátkoo, šonġadâhñubástusân vuáhádume šadda vaigâdubbon gloobaal riiskah stuáruh. Suomâ ädejume miel uđđâ fossiillij reservij lekkâm arktâsijn tiilijn lii ruossâlâs Paris šonġadâhsopâmuš mittomerij juksâmáin já siskeeld ekonomâlijd epivisesvuotâid já riiskâid.

Suomâ šonġadâhtoimah já mittomereh meriduvvojev já stivrejuvvojev aalmuglii tääsist. Paris sopâmuš mittomereh já haldättâsohjelm mittomeeri čidđâneutraallâšvuotâst ive 2035 räi väätih njuolgâ tooimâid sehe coggâm já vuáhádume uásild.

Haldättäs iävtuttäs uđđä šonjádáhlaahân kalga kiergânid keessiv 2021. Šonjádáhlaahân siskeldittoo meiddei šaddovistekaasuid áimukeerdist meddâlistee njjälui nonnimân kyeskee mittomeeri. Aalmuglii šonjádáhnuvástus vuáhádumevuávám 2022 peividem lii álgám tiätutile nanosmittem uásild. Uđđä aalmuglii šonjádáh- já energiastrategia ráhtim sehe koskâkuhes äigikooská šonjádáhvuvám KAISU valmâštállâm lii álgám 2020 ääigi.

Tiettuu já politiik koskâsii vuáruvaiguttäs nanosmitteh aalmuglávtt šonjádáhpaaneel, luándupaaneel já killeelvuotâpaaneel. Sämmilii šonjádáhräädä vuáđudem ovdedičij sämmilij ärbivuáválii tiäđu huámášem šonjádáhpolitiikân lahtojejee miarádâsâi tohâmist. Šonjádáhpolitiik vuoigâlášvuodâ turvim várás lii vuáđudum meiddei uđđä šonjádáhpolitiik jurbâ pevdi. Fossiilttes jotoluv kiäinukártá pargo lii kiergânâm čohčuv 2020 já toimâsyergikuáhtâsiih kiäinukártáh väničidđälášvuotân keessiv 2020. EU šonjádáhruttâdem meeri stuárru ovdâmerkkân ráhtusruttaráaju já vuoigálii sirdum ruttaráaju uásild.

Arktâsii räädä pargojuávuh pyevtitteh tiäđu arktâsii kuávlv lieggânmist, biodiversiteet tiileest sehe šonjádáhnuvástus vaiguttâsâin muottui, čáácán, jienân já sudâhannáa tuálun, meerâi suvromân, ekosysteemáid já šlajâvaljevuotân eennâm alne já meerâst. Vuáhádume toorjân láá pyevtittum toimâvuávámeh já nubástuskierdávášvuodâ (resiliens) nonnim várás lii rahtum rammâohjelm. Taah tiäđuh láá vijđáht vaiguttejeeh sehe arktâsii kuávlv já gloobal tääsi miarádâstohâmist. Ive 2017 Arktâsâš räädä tuhhiittij ohtâsii iävtutátulii čapis čiidâ luoštâkepidemmittomere, mast háputtálloo luoštui kepidem 25–33 prosenttáin majemustáa ive 2025. Arktâsii räädist tahhoo ohtsâšpargo meiddei eereeb iárrás pirrâs nyeskidume, injádáhtuulâi já meerâi luánáttume estâdem várás sehe pasáttâshuolâtem pyeredem várás.

Barents euroarktâsii räädist lii rahtum šonjádáhnuvástus toimâmohjelm, mon peividem olášuttoo ive 2021 ääigi. Ohjelm olášuttem algáttuvvoo Suomâ Barents saavâjodetteijeepaajeest 2021–2023.

Šonjádáhnuvástus sehe eres ulmui tovâtem pirâsnubástusâi já nubástittem eellimpirrâsij vaiguttâsah luándun já šonjâtiilijd láá jo uáinimist. Tain pyehtih lede kuhesáigásiih já vijđes vaiguttâsah siärváduvái eellimtiilijd já iäláttâsâi iävttoid. Toh ovdedeh luándu maangâmuáđusášvuodâ kiävhum kuátuvuálgulij šlaajâi lappum mielid já máhđulisteh háitulij vieresšlaajâi eellimpirrâsij vijđánem já levânem ain taveláa. Arktâsii kuávlust šonjádáhnuvástus lii stuárráamus luándu maangâmuáđusášvuodâ aastâtahee. Laapist suojâlemkuávluh láá s. 30% vijđoduvâst, mutâ kuittâg maangah kuávlv ekosysteemeh láá aštum šonjádáhnuvástus já kuávlvui kiävtu ohtâsâšvaiguttâsâi tiet.

Kove 5. Riävská lii jo rahttâtâm täälvi várás molsomáin puzâidis vielgâdin amas tot oinuđ muottiis enâduvâst, veikâ ij lah vala muotâ. Šonjâdâhnuvástus čuávumuššân muotâloovdâ puátá čohčuv mañeláá ko tääl já suddá tooleeb kiđđuv. Kovvejeijee: Pertti Turunen

Kove 6. Ravgâpolsâ. Ravgâ lii šoddâm Suomâst eromâš uhkevuálásâš šlaajân šonjâdâhnuvástus keežild. Raavgah láá ärbivuáválávt kiihâm Ucjuvâ polsâjeegij poolsâin moh láá toh-uv suddâm lieggânem tiet. Taah lodeh irâtteh ain kiihâđ kuávlu majemuu poolsâ alne. Kovvejeijee: Jouni Männistö

Luándu lii jiešárvu, mutâ tot lii meiddei kuávdáš šonjádâhnuvástus coggâm já toos vuáhádume, arktâsii kuávlv eellimnaavcâi já purrámuštorvo uási. Luándu lii meiddei tiervâsvuodâ já mielâ pyereestvaijeem nanosmittee tahhee. Suomâ Laapist kávnovej tuše uccáá pirâsmiirhah ááimust, čääsist já iälánijn. Arktâsii kuávlv huollân láá kuittâg eromášávt kukken rievdee amnáseh, moi riiskâid šonjádâhnuvástus lasseet. Meiddei páiháláš pirâskuormim lii lassaamin ekonomâlii toimâm lasanem tiet. Eennâmkevttim vaaigut kilelis ovdánem mittomeerij juksâmân, luándu maanngâmuáđusášvuodâ siäiludmân sehe šonjádâhnuvástus coggâmân já toos vuáhádumân.

Arktâsii kuávlv lieggânem uánid eromášávt muotâ- já jienjâpaje já taha tälvitiiijid ain vaigâdubbon munediđ. Taat vaaigut jo tääl puásuutuálu toimâmiävtvotid já maadhâšmân. Täälviš šaddeh mulsâšuddebin já vaigâdubbon ennustiđ.

Šonjádâhnuvástus čuávumuššân arvemereh láá stuárnum já taam tiet ei. tulveriiskah stuáruh. Koskávuodâlávnt nubástus lii stuárráb tälviv ko keessiv, já tavveen tot lii váhá vuáimáb ko mädin. Nube tááhust koške keesih šaddeh távalubbon, mon tiet injádâhtuulâi riiskah stuáruh meiddei arktâsii kuávlust. Eromášávt stuorrâ já kuhháá pištee tuulâi tietum tuodânalásášvuodâ ennusteh šoddâđ. Vijđes injádâhtuulah tovâtteh olmoošlijd já ekonomâlijd vahâgijid. Toh meiddei tuššâdeh eellimpirrâsijid já ovdedeh šonjádâhnuvástus jođálmem luovviimáin šadolâšvuotân čonnâsum čiidâ sehe lasseetmáin čapis čiidâ luoštuid. Injádâhtullâriiskâ stuárnum lii teháláš huámâšid puátteevuodâst, ko arktâsii kuávlust ovdedeh káájumtoomâ.

Nubbe šonjádâhnuvástus nanosmittee almoon lii vijđes sudâhannáá tuálu suddâm, mii puáhtá tovâttiđ stuorrâ šaddovistekaasui luoštuid eennâmvuáđust. Joba peeli eennâmpáálu eennâmvuáđu čidđâvuárháin lii arktâsii kuávlv eennâmvuáđust. Uđđâ aiccâmvuáhâduvâiguin puáhtá pyerediđ ennustâsâi tárkkivuodâ já čuolmâi haldâšem.

3.2 Ulmetile Arktâsii strategia 2021 olášuttem ääigi

Čuávdusij oovdâstjotten Suomâ nanosmit arktâsii kuávlv stáđisvuodâ, pyereestvaijeem já aargâ torvolâšvuodâ. Šonjádâhnuvástus coggâm, investistmeh šonjádâhfiätulii infrastruktuurân, arktâsii tiletäđulâšvuodâ nanosmittem, pirrâjottee- já bioekonomia, aaleeb árvulase puohtuuh, luándulappum orostittem já luánduvuáđusiih čuávduseh pyehtih uđđâ pargo já áigápuáđu máhđulâšvuodâid.

Kove 7. Kiddátulve 2020. Kove Ruávinjaargâ kuávdáást kost Kiemâjuuhâ tulvá kaatáid. Kovveijeje: Kaisa Sirén

Veikâ luoštui kepidem luhostuuččii-uv, arktâsii kuávlv lieggânem ovdán aldapuáttevuodâst. Tondiet vuáháduttemtoimâid kalga olášuttiđ jo tääl.

Luánduvuáđusiih čuávduseh láá tehálâš šonjádâhnuvástus coggâm já toos vuáhádum sehe arktâsii kuávlv eellimnavcálâšvuodâ, pirrâsân turvâsteijeje iäláttâsâi já purrâmuštorvo uási. Enâmáin já luánduriggoduvâiguin ávhástâlloo kilelis vuovvijn. Kuávlv kevttimist huámášuvvojeh šonjádâhnuvástus já ekonomâlii tooimâi ohtâsâšvaiguttâsah. Taah vaiguttâsah láá pirrâs já páihálij ässein iähtun, luánduiäláttâssâid sehe algáaalmugij iäláttâssâid.

Lasaneijeje olmooštoimâm pirrâsân čyeccee já sosiaallij hááitui estâdem lii arktâsii kuávlv kilelis puáttevuodâ iähtu. Aalmugjesânij uásálistem nanosmittoo já tiätu já tiäđulâšvuotâ šonjádâhnuvástus vaiguttâsâin lasettuvoo.

Arktâsii kuávlust lii tehálâš tuárjuđ vuoigâlâš sirdum já ässei eellimtiilijd nubástuvvee tiilijn. Vuoigâlâš sirdum meerhâš tom, ete luoštâkepidem- já vuáháduttemtoimah tahhojeh sosiaallávt já kuávlulávt vuoigâlávt já nuuvt, ete puoh siärváduv uásikuávluh láá miel.

Vuáđulaavâ miäldásâš sämikulttuur torvo já sämmilij ärbivuáválâš tiätu váldojeh huámášumán. Arktâsii kuávlu aalmug já eromâšávt algâaalmugeh feerejeh vuossâmužžân šonjádâhnuvástus já ton vaiguttásáid elimân já kulttuurân. Sämmilij ärbivuáválâš tiätu váldoo miel arktâsii kuávlu ovdedem já šonjádâhnuvástupargo tiätuvuáđu uássin.

Arktâsii kuávlu šonjádâhnuvástus, luándu maangâmuáđusâšvuodâ turvim já eres pirâskoččâmušâi čuávdim tuárjojeh almugijkoskâsij sopâmušâiguin, Arktâsii räädâ já Barents euroarktâsii räädâ ohtsâšpargin sehe EU politikohjelmiguin. Suomâ tuárju Paris šonjádâhsopâmuš olásume uássin EU mittomere leđe vuossâmuš šonjádâhneutraal eennâmuási majemustáá ive 2050 sehe haldáttâs “Suomesta hiilineutraali vuonna 2035” -mittomere peht.

OA merâriehtiohtsâšsopâmuš vuálásâžžân ráđádállámnáál sopâmuš aalmuglii lahâkevttimväälđi ulguupiälâsij merâkuávlu biodiversiteet suojálmist já kilelis kevttimist (nk. BBNJ-sopâmuš) meerhâš OA-heiviittállâm lasanem meiddei Jienjâmeerâst. Suomâ ulmen lii, ete puáttee sopâmuš olášutmist Arktâsâš räädâ lii kuávdâš tuáimee já ete sopâmuššáin puáhtá piávtálmittid Taavaa jienjâmeerâ suojálem.

Suomâ juátká koskâmuu Taavaa jienjâmeerâ kuálástemsopâmuš olášuttem čuávvum. Sopâmuššáin iästoo haaldâšmettum kávpálâš kuálástem koskâmuu Taavaa jienjâmeerâ ávus meerâ kuávluin

EU ohjelmijn kuávdáast láá Ruánáá ovdedem ohjelm sehe toos lahtojeijee investistemohjelm já vuoigâlii sirdum mekanism, COVID-19-pandemia čuávumuššáid čujottum iäláskempakkeet, EU uđđâ arktâsâš strategia sehe tutkâmušohjelmeh. Suomâ ulmen lii lasseen, ete EU uásálist Arktâsii räädâ toimáid já eromâšávt ton pargojuávhoid já projektij olášutmân.

3.3 Strategiliih toomah

- Suomâ oovdâstjottee rooli šonġadâhnuvástus coggâmist já fossiillijn puáldámušâin luoppâmist nannejuvvoo oovdedmáin piädguidittum uđâsmuvvee energiapyevtittem, šonġadâhvijyses infrastruktuur já ráhtim, pirrájottee- já bioekonomia, reesuurspehtilvuodâ sehe viijđedmáin čidđâneutraal kieldâi viärmáduv, huámmášmáin arktâsii já háärviht assum kuávlui tiilijđ já vaiguttâsâid.
- Sosiaallávt vuoigâlâš sirdum čidđâneutraalvuotân ovdeduvvoo já toos uáivildum torjuiguin ávhástálloo, eromâšávt vuoigálii sirdum ruttárájoin já Suomâ kilelis stuárnum ohjelmáin.
- Almugijkoskâsâš já arktâsii kuávlui ohtsâšpargo sehe EU toomah šonġadâhnuvástus coggâmân tuárjoleh, mielđ rekinistijn čapis čiidâ luoštui kepidem, vuáhádum nanosmittem sehe luándu suojâlem.
- Toimâškiärgusvuotâ vuáhádume várás pyereduvvoo já šonġadâhriiskâi haldâšem nannejuvvoo lasseetmáin arktâsii kuávlui nubástussâid, riskâid, kuástádâssâid já hiätun lahtojeeje tiäđuđid sehe tiäđuiguin ávhástállâm ei. tavekuávlui infrastruktuur paijeentolámist já oovdedmist. Rahttâtâm lasanejee tulveriskâid nanosmitto.
- Arktâsâš purrámuštorvo ovdeduvvoo nubástuvvee šonġáduvâst turviimáin páihálij iäláttâsâi jotkum, eromâšávt puásuituálu sehe eres ärbivuáválij iäláttâsâi jotkum. lävtuttâs sämmilij šonġadâhnuvástus vuáhádumeohjelm ráhtimist čielgâduvvo šonġadâhlaavâ já aalmuglii vuáhádumeohjelm peividemproosees uáassin.
- Luándulappum orostittemtoomah tuárjoleh já luánduvuáđusij čuávdusij anon väldim piävtálmittmáin šonġadâhnuvástus tiet aštâvuálasâžžân šaddee arktâsij šlaajâi já luándutiijpâi suojâlem sehe nanosmittmáin hiäjusmâm ekosysteemij tivvoo já ovdebâš tilâsis macâttem.
- Luánduriggoduvâi já suojâlemkuávlui tipšom já kevttim ohtsâšpargomekanismeh juátkoleh já ovdeduvvojev oovtâst sämmilijguin OA biodiversiteetsopâmuš Akwé:Kon toimâmaalin vuáđduvvee ravvui miäldâsávt.
- Almugijkoskâsâš ohtsâšpargo vijđes merâsuojâlemviärmáduv vuáđudem várás Jienġameerân sehe merâluonij tuástum várás ovdeduvvoo. Arktâsii merâjotteem ovdedem olášuttoo ekosysteemvuáđusijn aldanemvuovvijn Nuorttâmeerâ-ohtsâšpargoost finnejum feerimijguin ávhástálmáin.
- Vuáhádum vieresšlaajah haldâšuvvojev arktâsii kuávlust pehtilávt já uđđâ háitulij vieresšlaajâi levânem arktâsâš kuávlun tuástoo sehe tiätu vieresšlaajâi pirrá lasettuvvoo. Tiätufinnim pyereduvvoo olášuttmáin almugijkoskâsii arktâsijd kuávluid luávdee vieresšlajâportaal nanosmittmáin siämmâst meiddei toimâmvuovvijd lahtojeeje mättim já kapasiteet.

- Kilelis eennämkevttimčuávduseh já luánduriggoduvái kevttim killeelvuotâ šonjâduv nubástusâin tuárjoeh oovdedmáin šonjâdâhñubástus vaiguttásâi já pirâsvaiguttásâi árvuštálmij ei. Arktisen ympäristövaikutusten arviointi –raapoort avžuuttásâi miäldásávt.
- Luánduiäláttásâi (mecci-, eennäm-, kyeli- já pivdotuálu sehe puásuituálu) rahttáttâm hiävriskáid sehe toi čuávum, tegu vyevdipuálu sehe taavdâi já pilledeijei čuávum- já muneváruttemvuáháduvah, nannejuvvoeh.
- Tiätu šonjâdâhñubástus vaiguttásâin já pirâsnubástusâin sehe luoštâkepidemvuovijn já čidđânjiäluin lasettuvvoo ávhástálmáin eromâšávt aalmuglijd tiätupalvâlusâid.
- Sämmlâš šonjâdâhräädâi vuáđuduvvoo nonnid sämmlij ärbivuáválii tiäđu tubdâm já miel vâldim miärädásâi tuárjoo tiätupyevtitem uassin.
- Räjijčaciohtsâšpargo ovdeduvvoo Ruotáin, Taažáin já Ruoššáin vuovijn, mii pyereed čäcipirrâs kvaliteet já máhđulist čácáduvái kilelis kevttim meiddei nubástuvvee šonjâdâhtiilijn sehe torvee luándu maanġámuáđusâšvuodâ.

Tedäčyegiskuávlv olášut čuávuváid kilelis ovdánem toimâvuávám Agenda2030 mittomeerijd já vyelimittomeerijd:

4 Tedäčyegiskuávlv 2.1: Ässeeh, pyereestvaijeem ovdedem

4.1 Tilekove Arktâsii strategia 2021 rähtim ääigi

Oles arktâsii kuávlust láá suullân nelji miljovn ässed, kiäin algâaalmugáid kuleh suullân love prosenttid. Suomâ siskáldâs konteevstâst arktâsâš kuávlv uáivild eromâšávt Laapi, mii luávdá suullân 30 prosenttid Suomâ vijđoduvâst. Tobbeen ääsih kulmâ prooseent riijkâ ässein (suullân 180 000 ässein). Eennâmkode olmoošlovo ovdánem lii kuhháá lamaš njeijee. Laapi taveuási kioldah láá sämmilij päikkikuávlv. Eenikiellânis sämikielâ sárnooh láá vuálá prooseent oles Laapi aalmugist mutâ sämikielâ ij lah puoh sämmilij eenikielâ.

Aheráhtus nubástus vaaigut uáli teháávt eromâšávt taavai kuávlvi palvâlusâi já iäláttâsâi puátteevuotân. Taas lahtoo meiddei suhâpelijuávu vinálistum ovdâmerkkân nisonij kuávlust meddâl varrim peht.

Maangâpiälálâš iäláttâsrááhtus já pyereh pisovâšluándusiih pargouázžummáhdulâšvuotah láá vuolgâsaajeest arktâsii kuávlv ässei pyereestvaijeem iáhtu. Ive 2020 levânâm COVID-19-pandemia lii luptim vyerdihánnáá eromâšávt maadhâšmist sorjoo palvâlemsuorgij pargottesvuotâ, mii vist toovvât ovtâskâs ulmuu já siärvus tääsist tobdoo ekonomálijd já sosiaallijd čuolmáid. Nube tááhust COVID-19-pandemia muttem koskávuotâ káiduspaargon já eellimpirrâsân puáhtá meiddei jurgálijd varrimjotoluv. Tave eromâš tiilijn lii tehááš huámášid pargotiervâsvuotâ- já pargotorvolâšvuotâkoččâmušâid nuuvt páihálij pargei ko eres kuávluin puáttee pajepargoveimi uásild.

Kove 8. Kuhes škovlâmäädhi tiet sallalâš škovlâlâš jotâ káidusskoovlá.
Kovvejejee: Kaisa Sirén

Täsipiälásiih škovlimmáhđulâšvuodah tuárispeln nuuvt vuáđu- ko nube tääsist láá kuávdáš sajaduvâst kilelis ovdánem ráhtimist já arktâsij siärvusij killámnaavcâi ráhtimist. Pyere vuáđumáttááttâs täsiviärdásâš finnimvuotâ liäkká uuvváid nubbe táásán já ollâškovláid sehe saje kavnamân pargoelimist. Tot keeppid helbâmvaarâ já ton negatiivlijd čuávumušâid. Lasseen nube tääsi škovlim pijsájejee juksâmvuotâ lii tehálâš ko meiddei vijdánejee oppâkenigâsvuotâ sehe helbâm estâdem váldojeh huámášumán.

Káidusmáttááttâs máhđulistem puoh škovlimtaasijn lii arktâsii kuávlun eellimnaavcâi tááhust tehálâš. Taat kuáská puoh kuávlun ässeid. Sämikielâlii máttááttâs ornim tááhust tot lahtoo eromâšávt sämmiláid päikkikuávlust já ton ulguubeln.

Arktâsii kuávlust láá tubdâm eromâš táárbu káidus- já eres digitaallij palvâlusâi oovdedmân. Digitaallijn tiervâsvuotâ-, sosiaal- já eres pyereestvaijeempalvâlusâi merhâšume tiäduuvvoo kuhes maadhi já tiervâsvuotâpargei finnimvuotâ tiet. lähtun tuáimee digitaallâš palvâlussâid lii tuáimee teknisâš infrastruktuur. Tuáimee digitaallijd palvâlusâid viggeh ornid, meiddei sämikielâlijd palvâlusâid.

Aalmugláš mielâtiervâsvuotâstrategia já jiešsuurmij estâdemohjelm 2020–2030

Aalmugláš mielâtiervâsvuotâstrategia já jiešsuurmij estâdemohjelm 2020–2030 uáiná mielâtiervâsvuotâ omâdâhhân, torvee mielâtiervâsvuotâvuoigâdвуotâid já -palvâlusâid, lahta taid jo leijee ráhtusâid, estâd jiešsuurmij já nanosmit áámmátulmui mättim. Aalmugláš mielâtiervâsvuotâstrategia huámmáš sierâ ucceblohojuávhuid, kielâlijd já kulttuurlijd juávhuid.

Puátteevuotâ sosiaal- já tiervâsvuotâkuávdášohjelm Laapi haavâ uáassin ovdeduvvojeh sâmikielâ já kulttuur miäldásiih, vyeligái šiälmáin juvsättettee mielâtiervâsvuotâ- já uáivádâspalvâlusah. Algâaalmugvuolgâlâšvuotâ iberduvoo já sâmmilij kielân, kulttuurân já eellimvuáhân lahtojee eromâš táárbuh tobdojeheh palvâlusâin.

Ive 2017 valmâštum Tave-eennâmlii sâmmilij jiešsuurmij estâdemvuávám váldu-ulmen lii uásild nanosmittid sâmmilij psykkisii tiervâsvuotâ já estâdid jiešsormejemimijd sii kooskâst.

Mielâtiervâsvuotâčuolmah já jiešsormeh láá merhâšittee aalmugtiervâsvuotâčuolmâ eromâšávt arktâsii kuávlun algâaalmugij kooskâst. Jotelis siärvádâhliih nubástusah arktâsii kuávlust láá puáhtám tovâttid stuorrâ hástusijd nuuvt ovtâskâs ulmuid ko siärvusâid, moh láá karttâm ohtânmaanoost vuáhâduđ uđđâ tuotâvuotân.

Arktâsii kuávlust mielâ pyereestvajemân čyecih meiddei eres merhâšittee stressitahheeh. Šonjâdâhnuvástus váddud ärbivuávâlij iälâttâsâi, tegu puásuituálu hártutem. Ekonomâliih aktiviteeteh arktâsii kuávlust láá lasanâm, mii lii uásild hiäjusmittám máhđulâšvuotâid ärbivuávâlâš iälâttâsâi já kulttuur háártutem. Algâaalmugeh feerejeheh meiddei ain olgoštem já sii máhđulâšvuotâh uázžuđ siärvâduv palvâlusâid jieijâs kielân láá vááijuvliih. Lasseen hástusijd toovvât eereeb iärrâs ärbivuávâlii já moodeern kulttuur ohtân salkkam eromâšávt nuorâi kooskâst.

Arktâsii kuávlun kulttuurilâš maangâmuáđusâšvuotâ lii áinoošlajâsâš. Kulttuur syergist tahhojejee ohtsâšpargo lasseet koskâsii ibárdâs já kunnijâttim já nannee kuávlun puoh ässei identiteet.

Sämikielâliih sosiaal- já tiervâsvuotâpalvâlusah

Sosiaal- já tiervâsvuotâministeriö vuolgâsaijeen lii sämikielâlij sosiaal- já tiervâsvuotâpalvâlusâi ovdedem oles palvâlemvuáhâduduv uáassin já lii tondiet tehâlâš visásmittiđ, ete haldättâhsyergi stuorrâ reformeh – soti-udâsmittem já puátteevuođâ sosiaal- já tiervâsvuotâkuávdášhaahâ – tuárjuh taam mittomere nuuvt pyereest ko máhđulâš. STM mieđeet ihásávt meiddei statâtorjuu sämikielâlij sosiaal- já tiervâsvuotâpalvâlusâi ovdedem várás (562 000 eurod ive 2021). Toorjá juáhâs sämikuávlun kuávlun kieldâi já Sämítige toohâm sopâmuš miäldásávt. Tain tuárjojeh eromâšávt pááikán tuálvum náál sämikielâliih palvâlusah já nanosmittojeh eromâšávt vuorâsmuvvee sämikielâlij ulmui uázžum torjuu. Toorjá tiervâsmit kieldâi almoli ovdâsvástádâs ornid sosiaal- já tiervâsvuotâpalvâlusâid kieldâlâid.

Tiervâsvuotâtorvolâšvuođâ merhâšume tiäduuvvoo arktâsii kuávlust.

Tiervâsvuotâtorvolâšvuođâin uáivilduvvoo tiervâsvuotâaštui muuneeld estâdem já eromâšávt njuámmootavdáid ja pirâsaštuid rahttättâm Aalmugtiervâsvuotâtoimah, noonâ tiervâsvuotâvuáhâduduvah já juvsâttettee tiervâsvuotâpalvâlusah láá tehâliih. Tiervâsvuotâtorvolâšvuođâ aštuid rahttättâm váátá vijđes sierâ sektorij ohtsâšpargo nuuvt oles siärvâduduv tááhust ko páihálávt.

Váldu-uási uđđâ tavdâtovâtteijein láá elleealgâliih. Šorjâdâhnuvástus vaaigut tavdâtovâtteijeid já taid sirdee ellei já pirrâsij tietumân kuávlust. Ulmui ain vijđânejee toimâm puáhtá lasettiđ ohtâvuođâid njuámmum finnim elleiguin. Meiddei sudâhánáá tuálu suddâm puáhtá lasettiđ tavdâriiskâid.

Ohtsâš tiervâsvuotâ (One Health) -aldanemvievist tiäduvte ulmuu, ellei já pirrâs ohtâsii tiervâsvuotâ, koskâsii vuáruvaiguttem sehe rastahaldättâhlii ohtsâšpargo merhâšume tiervâsvuotâaštui muuneeld estâdmist já tuástumist. Hoolistlii keččâmkuávlun peht oovdân pajaneh eereeb iärrâs páihâlij siärvusij uásâlâšvuotâ olssis kyeskee tiervâsvuotâ- já pyereestvaijeemkoččâmušâin, ärbivuáválii tiäđu huámášem já mielâtiervâsvuotâ ovdedem. Arktâsii räädist láá porgâm kuhháa aldanemvievist ovdedem várás já Suomâ lii aktiivlávt pargoost miel. Meiddei COVID-19-pandemia lii čáittâm taan keččâmkuávlun tarbâšlâšvuotâ.

4.2 Ulmetile Arktâsii strategia 2021 olášuttem ääigi

Suomâ vuolgâsaijeen lii arktâsii kuávlu ässei pyereestvaijeem ovdodem já uásálistittem pyereestvaijeemekonomia miäruštállâm toimâmin, mast vâldojeh huámášumán kilelis ovdánem kulmâ ulâtemmudo adai sosiaallii já kulttuurlii, ekonomâlii já pirrâs nanosvuodâ täsitiäddu.

Tiervâsvuotâ-, sosiaal- já eres pyereestvaijeempalvâlusah láá Suomâ arktâsii kuávlust juvsâttitteeh já ovtviärdásávt finnimist suhâpeeleeest, avveest, aassâmsaajeest, eenikielâst, vâdulâšvuodâst tâi eres ulmui lahtojee tahhein sorjohánáá.

Digitaalliih sosiaal- já tiervâsvuotâpalvâlusah láá kevtittetteevuodâ táahust ulmemiäldásiih sehe aalmugjesânáid já áámmátulmuid. Jieš- já jieijâs tipšom muuneeld estâdeijee palvâlusah láá ovdánâm tääsist. Aalmugjesâniij jieijâs tiervâsvuotâ- já pyereestvaijeemtiäđuh láá sii finnimist digitaallijn já jottee tiervâsvuotâpalvâlusâin. Digitalisaatio máhđulâšvuodâid huámáseh meiddei káidusmáttáättâsâst já škovliittâsâst.

Palvâlusâi oovdedmist piäijoo eromâš huámášume kulttuursensitiivlâš, kielâ já kulttuur miäldásâš mielâ pyereestvaijeem ovdedeijee já jiešsuurmijd estâdeijee palvâlussáid.

Taiđuu já kulttuur merhâšume kuávlu eellimnavccáid tobdoos já siskeldittoos arktâsii kuávlu kuávlulii, sosiaallii já ekonomâlii ovdánem uáassin. Nuorah já puátteevuodâ merideijeeh láá arktâsâš kuávlun eromâš teháliih. Kuávluh kištottelliih meiddei koskânis nuorâb puolvâ kreatiivlii pargovyeimist. Nuorâi uásálistmân já vaaigutmân sehe viärmáduvâi rähtimân arktâsii kuávlust staatâraajij rasta piäijoo eromâš huámášume.

Kuávlu kulttuurlii maangâmuáđusâšvuotâ, meiddei algâaalmugij kulttuureh, nanosmittoo ávus vuáruvaiguttem vievâst sierâ kulttuurtuáváin puáttee ulmui kooskâst. Eromâš huámášume piäijoo raajijd rasteldittee kyeimivuodâid kulttuur já kreatiivlij suorgij kooskâst sehe iäláttâseellim já tutkâm kooskâst. Taavaa kuávlu raajijd rasteldittee kielâtääsi ohtsâšpargo sehe aalmugjesâniij koskâsâš vuáruvaiguttâs tuárjoo.

Kove 9. Puásuituálu sirdoo perruin suhâpuolvâst nuubán, já párnááh láá miel puásuipargoin jo umogâšvuodâ räájist. Kovveijee: Kaisa Sirén

Pyereestvaijeekonomia

Pyereestvaijeekonomia tiäddut kilelis ovdánem kulmâ ooláádmudo, adai sosiaallii, ekonomâlii já pirrâs suvdem koskâsii ohtâvuodâ já täsitiädu. Pyereestvaijeekonomia ovdeed siärvádáhlii städisvuodâ.

Ulmui pyereestvajemân investistmáin ráhtojeh iävtuh ekologáávt já sosiaallávt kilelis ekonomian. Kilelis ekonomia máhđulist ulmui já pirrâs pyereestvaijeem lasettem.

Pyereestvaijeekonomia ávhástâl mittárijuin, moh kovvejuh ekonomâlii, ekologáálii já sosiaallii pyereestvaijeem ärbivuáválii ekonomálij mittárii toorjân já paaldâst. Pyereestvaijeekonomiast miärdâsâi pyereestvaijeem- já tiervâsvuotâvaiguttâsah ärvuštällojuh vijđáht.

Ässeeh pyehtih uásálistid kuávlu miärdâstohâmân täsiärvusávt já arktâsijn kuávluin nannejuh pyere eellim máhđulâšvuodâid puohháid. Kuávlu ässei huámášem tuárjoo Arktâsii räádi pargoost. Arktâsij siärvusij pyereestvaijeem já eellimnaavcah ovdeduvvojuh huámmášmáin suhâpeelij täsiärvu já ovtviärdâsâšvuodâ puoh tooimâin. Suhâpeelij miel analysisistum tiäđu já tutkâmuš ovdedem já toin ávhástállâm láá čoovdâsaajeest. Aalmugornijduumij peht uázžojeh teháliih uáinuh, amas hiäjumus sajaduvâst leijee ulmuuh já ucceeblovoh vájálduđ.

Pargotiervâsvuodâ já -torvolâšvuodâ syergist pargo nubástusah já digitalisaatio positiivlij vaiguttâsâi anon vâldim ovdeduvvojuh já toos fáloo toorjâ huámmášdijn arktâsii kuávlu, ton aalmug já algâaalmugij eromâš jiešvuodâid.

Suomâ lii oovdâstjottee tiervâsvuotâtorvolâšvuodâ oovdedmist nuuvt aalmuglávvt ko almugijkoskâsávt.

4.3 Strategiliih tooimah

- Toos vaiguttuvoo, ete arktâsii kuávlú ässei sehe kuávlulij tuáimei uásálistem almugjioskâsâš arktâsâš ohtâsâšpaargon já Suomâ arktâsii politiik valmâštâlmân nanosmuvá.
- Pyereestvaijeemekonomia aldanemvyehi heiviittuvoo arktâsii kuávlú ässei pyereestvaijeem oovdedmist.
- Arktâsâš kuávlú vuáđupalvâlusah já aalmugtiervâsvuotâtoomah sehe sektorijd rasteldittee ohtâšpargo nanosmittokeh tuárjumáin kieldâi ohtâšpargo taavaa kuávlust raajijd rasta palvâlusâi falâmist palvâlusâi juksâmvuodâ turvim tiet.
- Digitaallij palvâlemmaalij ovdánem já káidustalhâstiettuu čuávduseh tuárjokeh; áammátulmui mättim digitalisaatioin ávhástâlmist sehe káidustalhâstietust pyereduvoo, sehe aalmugjesânáid tarbâšlâš digitoorjâ palvâlusâi kevttimist visásmittoo.
- Sehe vuáđu- já nube tääsi škovliittâs kuávlulâš ovtviárdâsâšvuotâ nannejuvoo digitaallij já eres vuovijguin máhđulistmáin siämmást maangâpiälálijd škovlímpálgáid meiddei häärvih assum kuávluin.
- Suomâ aalmuglii mielâtiervâsvuotâstrategia 2020–2030 miäldâsiih tooimah ovdeduvvokeh: Kulttuursensitiivliih, kielâ já kulttuur miäldâsiih tooimah mielâ pyereestvaijeem oovdedmân já jiešsuurmij estâdmân ovdeduvvokeh. Áammátulmui rastahaldâttâhliih kiärgusvuodah sehe vyeligáá šiälmá iše finnim já palvâlusah nanosmittokeh. Eromâš huamášume piäijoo sâmikielâlij digitaallij palvâlusâi pyereedmân.
- Taiđu já kulttuur merhâšume arktâsii kuávlú eellimnavccáid huamášuvoo já siskelditoo arktâsii kuávlú kuávlulii, sosiaallii já ekonomâlii ovdánem uáassin.
- Suhâpeelij täsiárvu huamášuvoo puoh arktâsii ohtâšpargoost: suhâpeelij täsiárvu keččâmkuávluh puáhtokeh vâldiviirdán já täsiárvu ovdeduvoo táárbu miel eromâš toimâiguin; arktâsij tuáimei täsiárvumättim nanosmittoo já suhâpelij miel analysistum tiäđu kevttim arktâsii ohtâšpargo sierâ teemain lasettuvoo.
- Uđđâ pargo uázžum máhđulâšvuodah já irätteijeevuotâ tuárjokeh eromâšávt digitaallâšvuodâin ávhástâldijn.
- Arktâsii pargoellim jotelis nubástume haaldâšmân ovdeduvvokeh pargoniävuh já pargosoojij naavcah huolâttiđ pargotiervâsvuodâst já -torvolâšvuodâst nanosmittokeh.
- Tiervâsvuotâtorvolâšvuodâ aštui sektorijd rasteldittee čuávum, rahttâttâm já vaastâ ovdeduvvokeh ohtânmaanoost sehe aalmuglâvt já almugjioskâsávt.
- Ohtâsâš tiervâsvuotâ (One Health) -aldanemvyevi syemmilâš mättim já almugjioskâsâš ohtâšpargo nanosmittokeh.

**Tedâčyegiskuávlu olášut čuávuváid kilelis ovdánem
toimâvuávám Agenda2030 mittomeerijd já vyelimittomeerijd:**

5 Tedäčyegiskuávlu 2.2: Ässeeh, algâalmug sämmilij vuoigâdvuodah

5.1 Sämmiliih Suomâst: Tilekove Arktâsii strategia 2021 rähtim ääigi

Sämmiliih láá Euroop Union áinoo algâalmug. Sämmilijn algâalmugin lii vuoigâdvuotâ paijeentoollâđ já ovdediđ jieijâs kielâ já kulttuur. Sämmilij ärbivuáválâš aassâmkuávlu, Säämi, olá Suomâ, Ruotâ, Taažâ já Ruošâ staatâi kuávloid. Puohnâssân sämmiliih láá 75 000–100 000s. Algâalmugeh láá arvâlâm leđe suullân 10 prosenttid arktâsii kuávlu oles olmoošlovvoost, paijeel 40 sierâ aalmug kooskâst.

Suomâst sämmilij päikkikuávlu lii Paje-Laapist länuduv, Ucjuvvâ já Aanaar kieldâi kuávlust já Suáđikylâ kieldâ taveuásist. Sämmiliih láá Laapi eennâmkoddeest uccebloho. Suomâst ässee suullân 10 000 sämmiliist paijeel 60 prosenttid ääsih päikkikuávlul ulguubeln. Sämikielâh láá oovce, main Suomâst sárnuh anarâškielâ, nuorttâlâškielâ já tavesämikielâ. Suomâ sämmilijn láá lamaš ive 1996 rääjist päikkikuávlustis kielâsis já kulttuursis kyeskee vuáđulaavâ miäldásâš jiešhaldâšem, mađe várás sämmiliih väljeje koskâstis Sämitige.

Sämmilij ärbivuáváliih iälättâsah puásuituálu, kuálastem, miäcâstem já säämi kietâtyeji láá nanosávt luándust sorjoo. Ärbivuáváliih iälättâsah láá kuávdáslâš sämmilii kulttuur já eellimvyevi uási já toh láá teháliih sämikielâi kevttimpirrâseh. Sämikulttuurist lii noonâ koskâvuotâ ärbivuáváliij aassâmkuávlui enâmân já čáácán. Algâalmugijn lii meiddei ärbivuáválâš tiätu, mii sirdoo suhâpuolvâst nuubán.

Kove 10. Sámikielálih vuálá škovláahasij kielâpiervâlist láá sehe suomâkielâlih já sámikielâlih párnááh. Kovveijeje: Kaisa Sirén

Ko sâmmiliih láá aalmug neelji riijkâst, raajijd rasteldittee ohtsâšpargo já räji-iästui meddâlistem eromâšávt Ruotáin já Taažáin láá tehâlih koččâmušah. Sámikielâlij já kulttuurmiäldásij palvâlusâi finnimvuotâ lii lamaš vááijuvlâš. Tyehin láá eereeb iärrás pargovievâ finnimvuotân lahtoijeje koččâmušah. Raajijd rasteldittee ohtsâšpargo lii tehâlâš vyehi palvâlusâi nanosmitmân já oovdedmân.

Suomâst sarnum sámikielah láá aštâvuálásiih. Tavesámikielâ kielâkuávlun olá meiddei Ruotâ já Taažâ kuávlun, já tast láá puohnâssân suullân 20 000–25 000 sárnod. Anarâškielâ já nuorttâlâškielâ sárnojeh iänááš tuše Suomâst. Kuábbáá-uv kielâ sárnooh láá tuše suullân 300 olmožid.

Maangâpiälálih tooimah tarbâšuvvoje, vâi kielâi eellimnaavcâid puáhtá nanosmittid. Kielâpiervâlijn lii lamaš stuorrâ merhâšume uccâ sámikielâi iälâskitmist, siämmást ko sámikielâi ollâopâttâhmáttâst. Škovlâmáttâst lii meiddei kuávdâšlâš merhâšume. Sâmmilij päikkikuávlust sámikielâlijn párnáin lii vuoigâdvuotâ válduášáávt sámikielâlâš máttâstâst. Škovlâmáttâst tááhust eromâš hástu lii, ete stuárráamus uási sâmpárnáin ääsih tääl päikkikuávlun ulguubeln.

Päikkikuávu ulguubeln škoovlâin fálloo sâmielâi máttááttâs, ijge totkin olášuttuu puoh kieldâin Sâmielâlii máttááttâs já sâmielâ máttááttâs máhđulâšvuodah já tääsi paijeentuáallojeh ovdâmáttááttâsâst, vuáđumáttááttâsâst já luvâttâhškovlimist. Säämi máttááttâskuávdáá tooimâi peht torvejuvoo áámmátlâš škovlimmáhđulâšvuotâ jieijâs eenikiellân sâmikuávlust.

Almugijkoskâsâš ohtsâšpargo Arktâsii ráädist fáálá kuávdášlijd raamáid algâaalmugijguin porgâmnáál arktâsâš ohtsâšpaargon. Algâaalmugijd ovdâsteijee ornijdumeh, tegu Sâmiráädi, láá Arktâsii ráädi pisorááh jesâneh já uásálisteh miárádâsâi tohâmân siämmáá peevidi piállást staatâi ovdâsteijegu. Taat lii almugijkoskâsávt áinoošlajâsâš jiešvuotâ. Barents-ohtsâšpargoost algâaalmugeh láá miel pargojuávhu peht.

Rijjâ, tiätun vuáđuduvvee munemietâmâš prinsiip (nk. FPIC-prinsiip) miáldásávt staatâ kalga ráđádállâđ rehelávt já porgâđ ohtsâšpargo algâaalmugijguin ovdil tooimâid, moh pyehtih vaiguttiđ algâaalmugáid. Mittomeerrin lii siämmáá uáivilân peessâm. Meiddei vaiguttâsâi árvuštállâm lii tehálâš. Staatâ kalga váldiđ huámásumán siämmáá ääigi tábâhtuvvee sierâ virgeomâhái tooimâid ubálávt, vái ton vaiguttâs kulttuur hárttem máhđulâšvuotâid uáinoo.

Algâaalmugeh láá feerim já feerejeh ain raasism já olgoštem, meiddei staatâi já virgeomâhái peln. Suomâ haldáttâs lii valmâštâlmin sâmmilij tuotâvuotâ- já sovâdâttâmkomissio vuáđudem ohtsâšpargoost sâmitiggijn já nuorttâlij sijdáčuákkimáin. Taažâst láá jo vuáđudâm tuotâvuotâ- já sovâdâttâmkomissio kiedâvuššâđ sâmmiláid čuoccâm vuoigâdvuotâluávkkimijd. Ruotâst asâtem valmâštálloo. Komissioi pargo já toi puátuseh láá máhđulâšvuotâ oles kuávlun kiedâvuššâđ historjá tábâhtusâid já oppâđ tain.

Arktâsii kuávu kuávlulii, sosiaallii já ekonomâlii ovdánem tuárju eromâš huámášume pieijâm algâaalmugij ärbitiätun já ärbivuávilij kulttuurlij olgospyehtimij suájân vuoigâlâš omâdâhhân (amnâsttes vuoigâdvuodah, IP – Intellectual Property). Suomâ lii pieijâm naavcâi sâmmilij vuoigâlâlii omâdâv suájân kyeskee koččâmušâi tutkâmân sehe almugijkoskâsávt já aalmuglâvt oovtâst sâmitiggijn.

5.2 Ulmetile Arktâsii strategia 2021 olášuttem ääigi

Suomâ haalijd ain pyeredid algâaalmugij uásálistemmáhdulášvuodâid arktâsii ohtsâšpargoost, mielđ rekinistijn Barents-ohtsâšpargo. Sämmlilij uásálistem Suomâ arktâsâš ohtsâšpaargon já arktâsâš politiikân lii tehálâš ubâlášvuodâ uási.

Räji-iästuh piedgejuvvojev já räjiiohtsâšpargo nanosmittoo eereeb iärrás sämikielâlij palvâlusâi pyeredem várás.

Tuotâvuotâ- já sovâdättämproosees iššeed kiedâvuššâđ moonnâm ääigi tábáhtusâid já tuoijud sovâdättâm sehe luáttámuš algâaalmug sämmlilij já Suomâ staatâ kooskâst. Psykososiaallâš toorjá kalga leđe fáállun oles proosees ääigi já meiddei ton maŋa. Kuulmâ riijkâst olášuttemnáál proseseh vaigutteh meiddei raajijd rasta.

Sämikielâlâš máttááttâs já sämikielâi máttááttâs ovdáneh já tuárjuh sämmlilij máhdulášvuodâ oppâđ, paijeentoollâđ já ovdedid jieijâs kielâid já kulttuur.

Algâaalmugij jieijâs olgospyehtim kulttuur annoo áárvust já tot syeijejuvvo táárbu mielđ amnâsttes vuoigâdvođâiguin. Algâaalmugij taidâreh pyehtih ráhtid uuniik kulttuurpuohtui já -palvâlusâid já faallâđ taid ávhástálmáin jieškote-uvlágán digitaallijn riäiduiguin.

Aalmugliih tooimah sämmlilij vuoiŋâlii omâduv suáján kyeskee koččâmušâin já tutkámušâst juátkojev oovtâst sämitiggijn.

5.3 Strategiliih tooimah

- Toos, ete algâalmugij uásálistemmáhdulášvuodah almugijkoskâsii arktâsii ohtsâšpargoost piähtojeh ain, vaiguttuvvoo.
- Sämmlilij uásálistem Suomâ arktâsii politiik olášutmân nanosmittoo. Metodeh, moiguin árvuštálláđ arktâsii politiik já sierâ tooimâi vaiguttâsâid sämmlilij máhdulášvuodâid paijeentoolláđ já hárjuttid jieijâs kielâ já kulttuur, ovdeduvvojeh.
- Pargo räji-iästui meddâlistem já räjohtsâšpargo nanosmittem oovdân juátkoo eromâšávt sämikielâlij palvâlusâi, meiddei škovlâohtsâšpargo sämikuávlust, turvim já ovdedem ooleest.
- Sämmlilij tuotâvuotâ- já sovâdâttâmproosees Suomâst juátkoo falâmáin sämmlilij tuotâvuotâ- já sovâdâttâmkomission puorijd toimâmiävtuid já kiedâvušmáin ton pargo loopâst adelem toimâiävtuttâsâid tai merhâšume tubdâsteijee vuovvijn. Vuárusavâstállám Suomâ, Ruotâ já Taažâ tuotâvuotâ- já sovâdâttâmprosesij kooskâst nanosmittoo já ohtsâšpaargon viggoo meiddei puátteš toimâiävtuttâsâi kiedâvušmist.
- Sämikielâlâš já sämikielâi máttááttâs sehe kielâpiervâltoomah nanosmittojeh.
- Algâalmugij almugijkoskâsiih kyeimivuodah ärbivuávâlij kulttuurologospyehtimij já ärbitiäđu suojâlem várâs nanosmittojeh.

Tedâčyegiskuávlv olášut čuávuvâid kilelis ovdánem toimâvuávám Agenda2030 mittomeerijd já vyelimittomeerijd:

6 Tedäčyegiskuávlu 3.1: Mättim, iälättäsah

6.1 Tilekove Arktäsii strategia 2021 rähtim ääigi

Arktäsäs mättim lii vijdáht Suomâ sierâ kuávluin. Arktäsäs mättimân já iälättástoimáid lahtojeh ovdâmerkkân merâráhtulášvuotâ, madhâšem, pirrâjottee- já bioekonomia, tiervâsvuotâteknologia, huksim, kilelis ruukitooimah, pirâs- já energiapehtilvuotâ sehe kyeliráhtulášvuotâ, sämmilij ärbivuáválijd iälättäsâid vááldáthánnáá. Tehálâš lii tubdâđ uđđâ táár buid já faallâđ taid tuáimee čuávdušijđ aktiivláv.

Suomâ iälättäseellim intresseh lahtojeh oles Suomâ, Tave-Suomâ sehe oles arktäsii kuávlu máhđulášvuodáid, eromâšávť Suomâ aldasijn kuávluin mutâ meiddei vijdâsubboht. Návt kuávlui ovdánem kalga tarkkuustállâđ vijdâsub ekonomâlii ovdánem já tutkâmuš-, ovdedem- já innovaatioimâm konteevstâ uássin. Pirrâjottee ekonomia já eres kilelávť olášuttum ekonomâlii toimâm häämih pyehtih lääččid ollásávť uđđâ irättástoimâlijđ máhđulášvuodáid.

Šonjádâhnuvástus paradoks lii, ete arktäsii kuávlui lieggânem taha tom siämmást älkkeebin juksâđ, mii vist lasseet ekonomâlii perustume meiddei arktäsii kuávlui ulguupiälâsijn riijkâin já irättâsâin. Arktäsii kuávlui luándu lii eromâš herkki. Suomâ puáhtâ čäittid tiäddutmáin já oovdedmáin kilelis ekonomâlii toimâm, ete ekonomâlâš pyereestvaijeem, iälättäseellim ovdedem já pirâssuojâlem tuárjuh nubbe nube. Lasaneijee olmooštoimâm pirrâsân čyeccee já sosiaallij hááitui coggâm lii arktäsii kuávlui kilelis puátteevuodâ iähtu.

Kove 11. Jienâmuárree Kontio jotá Merâpoodâst já tuálá vaavlijd áávus miätä täälvi. Tuáváást Kiemâ oovdâst leijee pieggâmiloh. Kovveijee: Kaisa Sirén

Syemmilâš iäláttâseellim áppád faallâđ arktâsii kuávlu kilelis ovdánem tuárjoo čuávdušijđ. Kuhes hárvánem já mättim kolmâ tiilijn toimâmist sehe ibárdâs arktâsii kuávlu tiilijn taheh syemmilii iäláttâselimist luándulii kyeimi arktâsii kuávlu ekonomia oovdedmist. Uđđâ toimâmvyevih já teknologâlâš mättim máhđulisteh killeelvuodâ huámášem puoh tooimâin.

Čielgâ, uánihis äigikooská tuálvummáhđulâšvuodâid toppim lasseen kalga tuárjuđ já vaiguttiđ meiddei arktâsii kuávlu kuhheeb äigikooská ekonomâlâš ovdánmân. Kilelis ovdánem tiäduhteijee toimâmvyehi nannee innovaatioid positiivlii markkân šoddâm arktâsâš kuávlun. Taat markkân kiäsut kuávlun uđđâ irättâsâid, tuáimeid já investistmijđ.

Ekonomia maangâpiälálistem ulme já kilelis irättâstoimâm vátámuš tiädutteh táárbu lasettiđ irättâsâi ááigán finnim palvâlusâi já puohtui árvulase. Siämmást viärmáduvváid hámášuvá meiddei mättim, mon puáhtá vyebdiđ ollâ árvulase palvâlussân pirrâ maailm. Árvukuálusij addim, uđđâ teknologiai máhđulâšvuodâi tubdâm já algâaalmugij ärbivuáváliđ iäláttâsâi huámášem kuleh taan paargon.

Pargosoojij rähtim já arktásii kuávlv ekonomia nanosmittem hietih tast, ete fáállun lii maanġapiälálii mättim haldášeijee pargovyeimi. Suomást láá arktásáš konteevstán täibee mättim já tain tiilijn tuáimee čuávduseh. Mättim kalga pyehtid meritiäđulávt oovdán sehe tuárjuđ kojálduv já falálduv pyereeb teivádem. Meiddei pargo vuáđulv enámán varrim sehe uđđá, pääihist sorjomettum porgám máhđulášvuodáid kalga ovdedid taavai kuávlv eellimvyeimi toorján.

Digitalisaatio ovdedem tuárju vijđáht pirrâjottee ekonomia já uđâsmuvvee iälättäseellim táárbuid sehe máhđulist uđđá irättâstoimám já irätteijeevuodá. Digitalisaatio máhđulášvuodáid kalga huámásid vijđáht meiddei puoh hääarviht assum kuávlv palvâlusâin. Suomâ tiäddut meiddei satelliitpalvâlusâi tehálášvuodá já eurooplîi komovuotâinfrastruktuur merhâšume arktásáš kuávlun eromâšávt tiätujotoluv, šonġadâhnuvástus já pirrâs čuávum sehe arktásii jotoluv tááhust.

Ekonomâlii perustume stuárudijn kuávlv kuáttá meiddei kištottállâm lassaan. Ain eenâb riijkah já irättâsah viggeh leđe mielđ arktásii kuávlv ekonomâlij máhđulášvuodâiguin ávhástâlmist. Uđđá lekkâseijee merâkiäinuh já taiguin ávhástâlmán lahtojeijee investistmeh lasetteh uđđá teknologiai kojálduv.

Syemmilijn láá kuhes ärbivyeivih arktásii merârâhtulášvuodá čuávdusijn. Taan olesvuotán kuleh taampâi vuávám, rähtim já komponentpyevtittem lasseen jieškote-uvlágáneh arktásáš tiilijđ vuávájum ráhtuseh. Mättimán lii stuárroo tárpu ovdâmerkkán arktásij pieġġârustigij já hamânij vuávámist já olášutmist. Suomást lii mättim, mii lááčá oovdâstjotteevuodá autonomisii merâjotoluv oovdedmist.

Ive 2020 levânâm COVID-19-pandemia lii uánihis äigikooskâst komettâm almugijkoskâsii madhâšem. Pandemiai ooleest almugijkoskâsiih pooliitliih, ekonomâliih tâi pirâskriisah pyehtih joodhâst-uv tovâttiđ madhâšem tááhust merhâšittee hemádâsâid. Kilelis ovdánem miäldâsiih, individuaalliuh madhâšempalvâlusah láá kileluboht teivádiđ nubâstusâid ko massamaadhâšmán sundášum palvâlusah. Teháláš lii meiddei äppádiđ mutteđ palvâlusâid sojelávt, jis tileh tom väätiuh.

6.2 Ulmetile Arktásii strategia 2021 olášuttem ääigi

Meiddei arktásii kuávlust viggoo visâsmittiđ, ete puoh ekonomâlijn toimâin huámâšuvvojeht kilelis ovdánem miäldâsiih prinsiipeh. Tot uáinoo lasaneijee meerrin meiddei investistei toimâin já kulâtteijei miärdâsâin. Taat liäkká máhđulášvuodáid uđđá ollâ teknologia puohtuid já mätteid. Arktásii irättâstoimám ovdedem váátá systeemlii aldanemvyevi já munedem. Arktásii kuávlv ekonomia oovdedmist kalga

huámásiđ meiddei luándu kyeddinmaavcáid, šonǵáduv suoǵálem já algáaalmugij vuoigádvuođái kunnijáttim.

Kilelis ovdánem miäldásij máhđulášvuođái tubdám váátá šonǵádáhnuvástus vaiguttásái fiettim toimásuorgijđ já oles arktásáš ekonomian. Nubástus mekanismij fiettiináin oles árvu- já toimátteijeekuálusijn lii máhđuláš árvuštálláđ markkánij já ekonomia ráhtus nubástustáárbu já nanosmittiđ sunde kilelub ráhtus kulij. Šonǵádáhnuvástus coggám já kilelis ovdánem vatámušah loptejeh oovdán uđđá suorgijđ, toimámvuovijđ já teknologiaid, tegu pirrâjottee já bioekonomia.

Arktásii kuávlust kilelis ovdánem já toimámvyevih ovededuvvoje, njuolgáduvási niávui paaldást já ooleest, meiddei keevâtlíi tääsist oovdedmáin, demonstristmáin já falámáin uđđá puohtuid já palválusáid. Siämmást ráhtoo kojâldáh uđđá ollá árvulase puohtuid já palválussáid, arktásáš innovaatioposiitiivláš markkân nanosmittoo sehe arktásii kuávlu iäláttásrááhtus maangâpiälálistoo.

Lii meiddei taarbâšláš tubdâđ ain pyerebeht jieškote-uvlágán tooimái vaiguttásáid sâmikulttuurân já sâmmilij vuoigádvuođáid, vái ruossâlâsvuođái šoddâm puáhtá estâdiđ muuneeld já láivudiđ háitulijđ vaiguttásáid. Sâmikuávlust eromáš huámásume kalga pieijâđ eennâmkevttimân lahtojee máhđulijđ intressruossâlâsvuođáid tubdâmân.

Ekonomia viärmáduvah, klustereh já iráttâstoimâm- já innovaatioekosysteemeh láá kuávdášlii sajaduvást sierâ toimásuorgijđ já iráttásái árvulase stuáruđmist. Tain ovtástuvá já šadda uđđá máttim, mii máhđulist pyereeb puohtui já palválusái šoddâm. Návt šaddee aaleeb árvulase puohtui já palválusái lasseen maangâpiälâsii máttim puáhtá ain vyebdiđ eres kuávloid. Almugijkoskâsáš ekosysteemáid já viärmáduvváid lohtum váátá jieijâs máttim täási paijeentoollâm já nanosmittem. Árvulase aledem tiáduđuvvoo meiddei talle, ko västidep šonǵáduv nubástus pyehtim hástusáid algáaalmugij ärbivuáváláš iäláttássáid.

Uđđá árvulase tuoijum tááhust kalga tubdâđ toimásuorgijđ árvuviermijđ já tain lekkâsejee ovededem máhđulášvuođáid. Lasseen kalga tubdâđ vijđâsub ubâlâšvuođáid tâi trendijđ moid toimásyergi lahtoo tâi kost puáhtá kavnáđ uđđá lohtumoosijđ já pargo. Návt puáhtá kavnáđ taid ovededem uásikuávluid, main lii kojâldáh uđđá čuávdusáid, já moid syemmilii máttim puáhtá ohtsâšfalâlduv miel heiviittiđ.

Kove 12. Muotâhoteel oovdâst innovatiivlii mađhâšemhuksim. Jyehi ive huksejum muotâhotelleh láá olgoeennâmlij mađhâšejei stuorrâ uáinâldâh já áinoošlajâsâš feerim. Kovvejejee: Kaisa Sirén

Kyelipuohtui kojâldâh stuárru almugijkoskâsávt. Ovdánem tuárjuh kulâtteijeetreendih, moh pivnohisteh šonjâduv uccáá kyervejejee sehe tiervâslijd kyelipuohtuid. Suomâ jođettâsâst rahtum tave-enâmijn čuovjis bioekonomia kiäinukártá miel ohtsâšpargo čavosmittoo eromâšávt gloobaallávt jotelumosaávt stuárroo algâpyevtittem häämi adai kyelišoddâdem oovdedmân sehe kyeleest já ton lijgepuohtuin finnejum laseárvupuohtui oovdedmist. Taid uásikuávloid sehe kyelisaallâs árvulasseetmân lahtoo merhâšittee stuárrumpotentiaal arktâsii kuávlust.

Arktâsii kuávlui mađhâšem stuárrum vuáđđun lii kuávlui eromâšvuotâ eromâšávt luándu mutâ meiddei kulttuur tááhust. Kilelis já ovdâsvástádâslii mađhâšem oovdedmist kalga huámášiđ pirâskeččâmkuávlui lasseen vijdáht sosiaallijđ, kulttuurlijđ já ekonomâlijđ keččâmkuávluid. Mađhâšemmeerij stuárudem saajeest kalga pieijâđ naavcâid mađhâšejei orodem já ruttâkevttim stuárudmân ollâ kvaliteet já pyereest pakettistum puohtui sehe luándu tááhust kilelis palvâlusâi vievâst.

Madhâšem pyevtittem árvulase stuárudem juksoo piejâmáin naavcáid ollâ kvaliteet, killeelvuodâ já torvolâšvuodâ ubâlávť huámášejee madhâšempalvâlussáid já -puohtuid. Arktâsii kuávlu madhâšem pirráivváášvuodâ lasseetmáin puáhtá tassid madhâšejeemeerijd, išedid pirráivvááš pargolâšvuodâ já šeštíd luándu. Raajijd rasteldittee jotoluv ovdedem sehe madhâšemohtsâšpargo naaburriijkáiguin ovdedeh madhâšejei jotteemvuodâ, orodem já ruttâkevttim positiivlii ovdánem arktâsii kuávlust.

Madhâšem já eromâšávť jotteem tovattem luoštui kepidem sehe páihálij ässei sosiaallii já kulttuurlii pyereestvaijeem kalga huámášid irättástoimáin. Ovdâmerkkân purrámuš pyevtittem, čääsi kevttim já pasättâsâi minimistem lahtojeh väničidđâlâš já reesuurspehtilis gloobaalekonomian. Ohtsâšpargo kuávlu sämmilâšaalmugáin já eres páihálijn aalmugáin lii kilelis já ovdâsvástádâslii madhâšem ovdedem kuávdáást.

Ruukitooimái ooleest leijee árvukuáluseh já ubâlâšvuodah hámášuveh uđđâ teknologiain já digitalisaatioin ávhástálmist eereeb iärrás ruukij šledgálistem já káidusstivrim ooddedmist, pirrájottee toimâmvuovijguin ávhástálmist ovdâmerkkân lijgepuohtui haaldâšmist sehe uđđâ energiateknologia vaattâm mineraalijd kilelis falálduvâst. Ruukitooimái robdâiävttoid kalga pieijâđ eromâš huámášume nuuvť pirrás ko páihálij siärvusij tááhust. Tooimáin kalga ávhástállâđ pyeremuin tiäđoin já mättimáin.

Suomâ ulmen lii tiäduťtid EU komovuotâohjelm já eres eurooplii komovuotâinfrastruktuur merhâšume arktâsâš kuávlun eromâšávť tiätujotoluv, šonjâdâhnuvástus já pirrás čuávŋum sehe arktâsii jotoluv tááhust. Suomâ haalijd pieijâđ huámášume jo kávnnojejee appijd eromâšávť káiduskarttimist já satelliitnavigistmist, mutâ meiddei čäittid vááijuvlâšvuodâid arktâsii kuávlu tááhust tehálijn komovuotâčuávdusijn já toi luávdeevuodâst, tegu satelliitkommunikaatiost.

Ennustemvuáháduvái ovdedem aldasijn aagijn iveägiennustmân arktâsijn tiilijn pyereed Suomâ kiärgusvuodâ rahttättâđ šonjâ já šonjâduv nubástusâi tovattem hástusáid. Uđđâ arktâsij aicâdemvuáháduváiguin ávhástállâm já mättim ovdedem máhđulisteh täärhib šonjâennustâsâid já nanosmitteh Suomâ arktâsii tiletiäđulâšvuodâ. Aicâdemamnâstuvâiguin ávhástálmáin meiddei irättâsah pyehtih ovdedid arktâsijd tiletiäđulâšvuotâčuávdusijd já taid vuáđuduvvee uđđâ irättástoimâm. Taid puáhtá ovdedid ovdâmerkkân almolij skappumij peht referensskappumin.

Syemmiláš máttim arktásii kuávlu hástusij čuávdus uássin

Suomâst já syemmilijn irättásáin láá vijdes kiedist ollá tääsi arktásáš máttim, moin ávhástállám tuárju kilelis ovdánem, nanosmit pargolášvuodâ, lasseet energiapehtilvuodâ, keeppid háitulijd luoštuid já tuástu šonjádâhnuvástus puoh arktásijn já antarktásijn riijkáin. Kolmâ tiilijd lahtojeeje irättástoimâm, čuávduseh já teknologia láá távjá čodâtemnaavcâi tááhust ollá almugijkoskásii tääsist já kištottállámnavcâliih meiddei vijđásub eennâmtiedâlii kuávlust ko tuše arktásii tai antarktásii kuávlust.

Šonjádâhnuvástus tuástum váátá energiapehtilvuodâ aledem já uccáá lyeštee tai luoštuutes energiahäämij já energiateknologiai ovdodem. Uđđâ máhđulášvuottân lii ei. merâpieggâvyeimi. Maangâ syemmilii irättásást láá máttim já máhđulášvuodah arktásii máttimáin ávhástálmân nuuvt Nuorttameerâ kuávlust ko vijđásub merâpieggâvyeimi ráhtim markkânijn.

Arktásijn kuávluin tiätujotolâhohtâvuodah já kuhes kooskah nuuvt eennâm ko meerâ alne láá teháliih já hästeeh. Suomâst láá čuávduseh nuuvt strategilij fastâ ohtâvuodâi (ei. merâkaabel) ko srangâttes viermij (ei. 5g, satelliitohtâvuodah) ooddedmân. Syemmilii iäláttâselimist lii ennuv adeliđ tagarijn digitaallijn palvâlusáin, main lii eromáš rooli arktásijn já antarktásijn kuávluin. Tágáreh láá ei. šonjâ- já tileanalytiik, tiätupalvâlusah, škovlimpalvâlusah sehe tiervâsvuodâ já torvolášvuodâ ovdedeijee palvâlusah, main láá puátteevuodâst meiddei tahojiermijn ávhástálee jiešvuodah.

Suomâ lii arktásii kârbisteknologia ja kârbisoperistem njunošriikkâ maailmist. Máttim luávdá ei. kârbisvuávám, kârbisráhtim, material- já ráhtusteknologia, jienâmoorrâm já -haldášem teknologia, moottor- já stivrimteknologia, kârbá šleđgâlistem já automaatio, navigistem já kârbisfinnodâhtomâm. Taan ubâlášvuotân kuleh lasseen sierâlágán, meiddei arktásáš tiilijd vuávájum ráhtuseh. Máttimân lii stuárroo tárbu ovdâmerkkân arktásij pieggârustigij já hamânij vuávámist já olášutmist. Syemmiláš škovliittâs já tutkámuš sehe testamkuávluh já ohtsâšpargo tuáiiojeh oovdâstjottevuodâ autonomisii merâjotoluv sehe väničiddâlij puáldámušâi ooddedmist.

Suomâst lii ollâ tääsi mättim meiddei prooseesteknologiain (vyevedi, kemia, meetaal), moh láá šoddâm arktâsijn tiilijn já tai haaldâšmist. Arktâsâš mättim lii meiddei pargomašijn, moh annojeh motomin meiddei uáli korrâ tiilijn. Tágáreh pargomašineh láá ei. haammân- já kârbisriäiduh já mašineh, vyevdimašineh já ruukimašineh já riäiduh. Eromâš mielâkiddiivâš kuhe äigikooskâ máhđulâšvuotâ lahtoo čidâttes stääli pyevtitmân já heviitmân, mii lii pyeri čááitus ráhtulâšvuotâ jieijâs aktiivlii já merhâšittee naavcâi piejâmist šonjâdâhnuvástus tuástumân.

Logistiik lii ohtâ arktâsii mättim vijdes uási, mast ovtâstuveh nuuvt tiilij haldâšem, šonjâtiilij analytiik já ennustem, kálvuduv já terminaalij teknologiah já kevtim eennâm alne (kiäinuh já rađejotolâh), ááimust já meerâ alne, sehe logistiik ubâlâš vuávám já haldâšem.

Kilelis vyevedi- já bioekonomia láá Suomân já ekonomian teháliih syergih, main lii meiddei arktâsâš ooláadmuddo. Tain ovtâstuveh nuuvt kilelis vyevedituálu já vyeveditipšom, logistiik ko ráhtulâšvuotârustigij ollâ pirâspehtilvuotâ já kuávlui pargolâšvuotâ. Syemmilii vyevediráhtulâšvuotâ puhtui kojâlduv stuárudijn vyevediráhtulâšvuotâ piäjä naavcâid nanosávt uđđâ ollâ árvulase puhtuid (tekstiilsááiguh, ligniin- já hemiselluloosvuáđusiuh puhtuuh, uđđâ ekologáliih pakkammateriaaleh, uđđâ suhâpuolvâ biopuáldámušah). Uđđâ muorâvuáđusij puhtui já biojáludem ovdem jieijâs uásild nanosmitteh vyevediráhtulâšvuotâ rooli šonjâduv nuvástusân reagistmist. Mielâstuttee já ekologâlâš materiaalin muorâ fáálá huksimân uđđâ máhđulâšvuotâid. Uđđâ puhtuuh palváleh meiddei arktâsii kuávlui kilelis ovdánem mittomeerij juksâm. Vyevediráhtulâšvuotâ kiäinukárttá sárgu uáinusân toimâsyergi rooli Suomâ kunneehânis čidđâneutraalvuotâ 2035 -mittomere juksâmist.

Mineraalij kuávdáš rooli šonjâdâhmittomeerij juksâmist lii pajedâm eromâšávt kriittâlijd amnâsijd strategilii huolâttâsviesvuotâ ubâlâšvuotâ uáassin. Ruukituáimei anon väldim almugjikkoskâsávt miäruštállum ovdâsvástádâslíi toimâmvyevi mekanismeh sehe viggâmuš energia- já amnâspehtilis teknologiai kevtimân tovâtteh kojâlduv, moos syemmilâš ruuki- já mineraalekosysteem tuáimeeh nähcejuh faallâđ uđđâ teknologiaid, čuávdusijd já mättim. Gloobaallávt tobdos syemmiliih teknologiairättâsah lekkih máhđulâšvuotâid meiddei ekosysteem uc-irättâsâi stuárnumân já almugjikkoskâstumân.

Eromášávt arktásii kuávlust toimádjijn kalga minimistiđ vaiguttásáid pirásteijee luándun moodeern čuávummetodijguin já pehtilis teknologiain ávhástálmáin. Ruukij já mineraalij jotkájáldem uálgivirdijguin ávhástállám lii šoddám ráhtulii toimám luándulii uáassin. Ain pyreeb já pehtilub amnásij raaijám uđđásist anneem várás já ávhástállám láá kuávdáš ekosysteem ovdemčuossáttuvah sehe iráttásáin já tutkámuštoimámist.

Miätá maailm ei. akkuteknologia ovdánem lii nanosávt stuárrumin, já ton suujást meiddei Suomá lii ráhtám akkustrategia pargo- já iäláttásministeriö joođeetmist. Akkustrategia siste strategiliih eennámmetalles, mineraales já toiguin ávhástállám láá čoovdásajaduvást. Taat akkustrategia addel sunde meiddei taas lahtoijejee kilelis ruukitoimám oovdedmán.

6.3 Strategiliih tooimah

- Arktásii kuávlu ekonomia kilelis stuárrum já iávtuh ollâ árvulase pargosoojj tuárjoleh.
- Arktásâš kojâldâh ovtâstittoo päikkieennâmlijn falâlduvvâin já tutkâmuš- já ovdedemtooimah čuosâttuvvojeh uđđâ čuávdusij oovdedmân.
- Mättee pargoveimi finnimvuotâ visásmittoo (mielđ rekinistijn škovliittâs sehe olgoeennâmlii pargoveimi enâmânvarrim).
- Ohtásâš arktásii mättim ubâlâškove hámmejuvvo já synergia eres iäláttâs- já innovaatiopolitiik ovdedeijeetoimâiguin huámášuvvo puoh toimâsuorgijn.
- Madhâšem killeelvuotâ já pirrâivváášvuotâ oveduvvojeh arktásii kuávlust.
- Suomâ killeelvuotân kyeskee eromâšmättim pirrâ viestâduvvo (ei. kilelis madhâšem, vyevedituálu, digitaalliih čuávduseh, cleantech já bioekonomia).
- Madhâšemohtsâšpargo máhđulâšvuotâh Suomâ taavai aldakuávluiguin čielgâduvvo.
- Arktásii ekonomiaräädi pargo tuárjoo kuávlu iäláttâseellim tuáimei ohtsâšpargo nanosmittem várás.

Tedâčyegiskuávlu olášut čuávuvid kilelis ovdánem toimâvuávám Agenda2030 mittomeerijd já vyelimitomeerijd:

7 Tedäčyegiskuávlv 3.2: Mättim, alemuu luoka tutkâmuš

7.1 Tilekove Arktâsii strategia 2021 rähtim ääigi

Suomâst láá valjeest arktâsâš tutkâmušân lahtojejee ollâ tääsi mättim já tuáimeeh oles riijkâst. Tutkâmpargo tahhoo ollâškoovlâin já tutkâmlájádâsâin sehe priivaat sektorist já meiddei kuálmád sektorist. Maangâ tiedäsyergi lii ovdâstum já maangätiedâlâš aldanem lii tippâlâš. Ollâ tääsi tutkâmpargo vuáđđun lii ollâ kvaliteet škovlimvuáhádâh, mast huámášuvvoo Suomâ sajadâh arktâsâš riijkân.

Syemmiliih tutkâmuštuáimeeh láá pyereest ovdâstum almugijkoskâsijn viärmáduvâin, moh čyecih arktâsâš koččâmuššáid já arktâsâšvuotân lahtojejee mättimân tai kuoskätteh toos. Vuosâsaajeest teháliih láá Arktâsii räädi vyelni syntetisistum tutkâmuštiätu sehe škovliittâš já tutkâmuš viärmáduvah tegu Almugijkoskâsâš arktâsii tiettuu komite4a IASC, Arktâsâš ollâopâttâh UArctic, Arctic Five -ollâopâttâhviärmádâh já EU-ruttâdum ohjelmeh. Viärmáduvâid čuákkee eereeb iärrás Arktâsâš kuávdâš, mii lii arktâsii tutkâmuš já tiätusirdem almugijkoskâsâš kuávdâš Suomâst.

Suomâst lii almugijkoskâsâvt áinoošlajâsâš tutkâminfrastruktuur arktâsii kuávlv šonjâdâh- já pirâsnuvástusâi aaicâdmân, komovuotâttutkâmân já jienjâttutkâmân, mii hâmmee vuáđu vijdes tutkâmuštoimâmâm já čuávumân.

Arktâsâš almolâš tutkâmuš ruttâduvvoo Suomâst sierâ haldâttâhsuorgijn ollâškovlâlájádâš já tutkâmlájádâsâi arktâsij aktiviteetij já ohjelmij ooleest. Arktâsâš tutkâmušpolitiik Suomâst hámášuvá ohtâsâvt sierâ ministeriöi toimâin. Almugijkoskâsii tutkâmruttâdmist EU ohjelmijn lii merhâšitteemus rooli, tegu Horisontti Eurooppa já ovdâmerkkân Copernicus. Eres almugijkoskâsiih ruttâdeijeeh láá eereeb iärrás tave-eennâmlii pirrâduvâst, tegu Nordforsk.

Kove 13. Suomâst láá valjeest arktásâš tutkâmušân lahtojeijee ollâ tääsi mättim já tuáimeeh oles riijkâst. Tutkâmuš tahhoo eereeb iärrás ollâškoovlâin já távjá maangâtiédâláv. Kovejeijee: Kaisa Sirén

Statâräädi čielgádâs Suomâ arktâsii ruttâdem ubâlâškooveest (2019:1) tuubdâi čuolmân arktâsii ruttâdem piädgulašvuodâ. Taat kuáská meiddei tutkâmušpargo, mast projektij huámâšittee meeri siämmást sierree ubâlâšvuodâ jieijâs siiloid já pyevtit epijuátkoovuodâ. Tutkâmuš stuorrâ volyymist huolâhännáá Suomâ arktâsii tutkâmuš ubâlâškove lii hiäjuht finnimist.

Tutkâmušâst lii tehálâš rooli miärdâstoohâm já arktâsii politiik toorjân. Arktâsâš kuávlun já kolmâmättim irättâstooimâin tutkâmuštiätu tuárju miänástume máhđulâšvuodâid já siärvâduv torvolâšvuotân já toimâmvisesvuotân lahtojeijee tutkâmuš lii tehálâš. Arktâsii tutkâmušmättimist lii merhâšume piäluštemnaavcâi ovededem tááhust. Lasseen arktâsii kuávlun nubástusân lahtojeijee miärdâstoohâm taarbâš ollâ tääsi tutkâmuštiäđu. Suomâ tááhust tehálâš lii tutkâmuštiäđu vijdesvuotâ já ávus finnimvuotâ. Tutkâmuš táárbu tiäddut eromâšáv arktâsii kuávlun jotelis pirrâs nubástus já tárbu pajjeentoollâđ kilelis ovdánem siämmást ko almugjikkoskâsâš perustume arktâsâš kuávlun já tain ávhástálmân stuáru.

7.2 Ulmetile Arktâsii strategia 2021 olášuttem ääigi

Arktâsii tutkâmuš pyevtitem tiädoin já mättimáin ávhástálloo vijdáht. Tutkâmuštiätu ráhtá vuádu ollá kvaliteet já olmäáigásáš miäradâssáid sehe uđđá innovaatioid iäláttâselimist sierâ sektorijn já suorgijn. Suomâ sajadâh já kessimvyeimi almugjikkoskâsáš arktâsáš alemuu tääsi mätten nannejuvvoo. Vijdës, maangätiedáliih já almugjikkoskâsiih viärmáduvah išedeh ávhástállâđ arktâsijn tutkâmuššáin pyeremuin vuovvijn.

Tutkâmuštiäddutmijn huámášuvvoo arktâsii tutkâmuš vuáduinfrastruktuur ovdedem já nanosmittem. Tot nanosmit aapijd miänástuđ almugjikkoskâsii tutkâmušruttdem kištottálmist já puáhtá Suomâ arktâsii tutkâmuš ubälâškove uáinusân. Almugjikkoskâsii ruttdâmân tegu EU tutkâmušohjelmij mittomeerijd já teemaid vaiguttem váátá, ete tiätulonottem já ohtsâšpargo tuáimih aalmuglávtt haldáttáhraajij rasta. Meiddei irättâsah ávhástelliuh ruttdemohjelmid eenâb.

Tutkâmuštiädoin ávhástálmáin ovdeduvvoo arktâsáš kuávlun aalmug pyeri eellim já eellimvyeimi. Ääigitásáš kove ovtâskâs ulmui pyereestvajemist já siärvusijn sehe ulmuu já jieijâs pirrâs vuáruvaiguttâsâst já nubástusâst iššeed ovdedid miäradâssáid siärvádâhlávtt kilelis ovdánem kulij. Ärbitiätu já páihálâštiätu annoo máhđulâšvuodâi mielđ tutkâmuš vuávámist já olášutmist.

Ubälâškove Suomâ arktâsii já arktâsâšvuotân lahtojeijee tutkâmušâst lii pyeredum. Koordinistem já tiätulonottem lasseetmáin sierâ tuáimein lii ohtâsáš reeaaláigásáš uáinu ohjelmijn tutkâmuštoimáin já proojeektvuáđust. Ideaallávtt lii aalmuglâš ohjelm, mii oovded koordinistem já oinumvuodâ viestâdmist.

Ekonomâlâš toimâm arktâsii kuávlust já arktâsâšvuodâ ooleest máhđulistoo, já tot tahhoo vuáruvaiguttâsâst kilelis ovdánmáin. Arktâsii tutkâmuš já mättim paijeentoolâm sehe tai ovdedem já markkânistem láá kuávdâš ääsih irättâstoimâm máhđulâšvuodâi ráhtim já toiguin ávhástállâm tááhust. Huámášuvvoo, ete Suomâ arktâsáš mättim mana vijdáht tooimáid já toimâsuorgijd čoodâ. Eereeb iärrâs kolmâmättim lii tehálâš maangâin puohtuin já palvâlusáin.

Stuárráamus hástu arktâsii kuávlust lii taavaa šonjâduv já pirrâs nubástus. Tutkâmuš kiävttoo aktiivlávtt arktâsii kuávlun nubástus ubälâš árvuštálmân, já tot fáálá tutkum tiäđu miäradâstoohâm toorjân.

Meiddei arktâsâš politiik lii nubástuumin já maangâmuáđusii vuáruvaiguttâsâst. Ton konjunktuurij addim já aktiivlâš tuáimeevuotâ taarbâš maangätiedálii tutkâmuštiäđu já tutkum tiäđu uáinusân pyehtim tuávääžân.

Torvolášvuodâ já eennâmpiäluštem tuárjoo arktäsâš tutkâmuš ovdeduvvoo almugjikkoskâsijn ohtsâšpargojn maanġâ- já kyevtikkoskâsávt. Tutkâmušrutâdem nanosmittem várás ávhástáloo EU ohjelmijguin. Lasseen arktâsii tilekove puáhtá ovdediđ ohtsâšpargoost kyeimirijkâiguin, tegu ovdâmerkkân vijdâsubboht lyevedee satelliitkove poolaarkuávluin.⁴

4 Liŋkkâ syemmilâš arktäsâš tutkâmlájádâssáid: <https://www.arcticfinland.fi/FI/Tutkimus>

7.3 Strategiliih tooimah

- Olláškoovlah já tutkâmlájádâsah taheh ollâ tääsi tutkâmuš já čielgâdâsâid arktâsii kuávlu já arktâsâšvuodâ pirrâ sehe viestâdeh tutkâmušmättimistis vijdâht.
- Arktâsii tutkâmuš ubâlâškove pyereduvvoo já ton ruttâdem čuávwoo já ovdeduvvoo sierâ haldättâhsuorgij ohtsâšpargon.
- Olláškoovlah já tutkâmlájádâsah pieijih naavcâid jieijâs strategiai miäldâsâvt arktâsii mättim já tutkâmuš oovdedmân sehe tutkâmuššâin ávhástâlmân. Ruttâdmist ávhástâllojeh aalmuglijn já almugijkoskâsijn ruttâdemmahđulâšvuodâiguin tegu Suomâ Akatemia, Business Finland, Strategilii tutkâmuš räädi, statäräädi TEA-ruttâdem, Horisontti Eurooppa -ohjelm, EU ráhtusruttâráájuh já eres euroopliih ruttâdemmahđulâšvuodâh sehe Tave-eennâmliih tutkâmušruttâdeijeh.
- Arktâsii räädi já ton pargojuávhui paargon uásálistoo aktiivlâvt. Arktâsii kuávlu nubástusân kyeskee tutkâmušân já árvuštâlmân uásálistoo proaktiivlâvt. Syemmiliih totkeeh tuáimih almugijkoskâsijn tutkâmušviärmáduvâin já ávhástellih EU já Euroop komovuotâornijdume faallâm máhđulâšvuodâiguin, tegu Copernicus -ohjelmâin. Irättâssâid fálloo tiätu já toorjâ almugijkoskâsâš ruttâdmân já ohtsâšpaargon uásálistmân.
- Arktâsâš tutkâmuš já mättim lasetteijee tooimah ovdeduvvoje EU aktiviteetij valmâštâlmist, eereeb iärrâs Horisontti-rammâohjelm pargo-ohjelmijn.
- Tutkâmuš lohtum irättâsâi toimáid nanosmittoo. Tutkâmušohtsâšpargo tuárju irättâsâi máhđulâšvuodâid ovdedid jieijâs puohtuid já västidid arktâsii kuávlu tuáimei uđđâ tárboid. Tutkâmušohtsâšpargo meiddei nanosmit viärmáduvâid já ekosysteemijd.
- Aalmuglii munedempargoost váldoo huámmášumân tavemuu Suomâ iälättâsráhtus nubástus, pargovyeimi tárbu já aalmugnubástus. Škovlimfalâlduv mittomereh ráhtojeh maangâpiälálii tiätuvuáđu vuáđuld.

Tedâčyegiskuávlu lii tiätun vuáđuduvvee miärâdâstohâmist tehâlâš maangâin kilelis ovdánem toimâmohjelm Agenda2030 mittomeerijn já vyelimittomeerijn. Tedâčyegiskuávlu olášut tain eereeb iärrâs čuávuvâid:

8 Tedäčyegiskuávlv 4: Infrastruktuur já logistiik

8.1 Tilekove Arktâsii strategia 2021 rähtim ääigi

Suomâ oovded almolijd mittomeerijd arktâsii kuávlv städisvuodâ, ekonomâlij máhđulášvuodâi, pargolášvuodâ sehe eromâš herkis luádu turvimist já tai huámmášmist EU-politikist meiddei arktâsii infrastruktuur oovdedmist. Šonjadáhnuvástus lii koskâmuššân. Tavekuávlv iälättâsah já algâaalmugij vuoigâdvuodah torvejuvvojev já puoh kuávdáš arktâsii kuávlv haavâin tahhojev vuáđuliih vaiguttâsarvuštálmeh. Puoh taat spejâlistuvá meiddei logistisâš valjimáid. Siämmást Suomâ jotolâhviermi lohtum meiddei tavveen Euroop vijđosâš jotolâhviermi TEN-T váimusviermiolijd ovdeduvoo. TEN-T jotolâhviermi ulmen lii ovdedid torvolii, kilelis já ekonomia eellimvyeimi tuárjoo jotolâhvuáháduv.

Oovtâ ääigi arktâsii strategia rähtimáin lii valmâštállum vuossâmuš vâldikodálâš jotolâhvuáhádâhvuávám, mii tuhhiittui kiđđuv 2021. Arktâsii politiik strategia infrastruktuur já logistiik -tedäčyegiskuávlvun kyeskee linjimeh láá návt ohtâliih vâldikodálijn jotolâhvuáhádâhvuávámáin.

Jotolâhvuáháduv oovdedmist tiáduvvuovjev Tave-Suomâ uásild nanosávt iälättâseellim toimâmiávtui nanosmittem, almugijkoskâsâš juksâmvuotâ já jotolâhkoskâvuodah naaburrikkáid.

Ohtsâšpargo ohtâvuodâi oovdedmist Arktâsii räädi rijkâiguin já Barents kuávlv tuáimeiguin lii tehálâš. Almugijkoskâsij eennâmjotolâhohtâvuodâi lasseen kuávlv ovdánem tááhust meiddei merâ- já kirdemjotolâhohtâvuodah láá teháliih. Hamâneh láá teháliih eereeb iärrás vijđes ovdáneijee luis ráhtulášvuodâ tiet já kirdemjotolâh já kirdemsajattuvah tiáduvvuovjev eereeb iärrás tehálii madhâšemiälättâs turvimân meiddei COVID-19-pandemia maŋalii tiileest.

Kove 14. Maangâpiälälâš iälättäsâi kirjáávuotâ já kuhes kooskah láá tippâliih Tave-Suomân. Kovveijee: Kaisa Sirén

Tuáimee viestâdemohtâvuodah láá velttimettumeh arktâsii kuávlv ässei, ekonomâlii toimâm já iälättâseellim tááhust. Toh meiddei pyeredeh torvolâšvuodâ kuávlvust. Viestâdemviermij ráhtim já paijeentoollâm arktâsii kuávlvust lii eromâš hästee sehe teknisávt já ekonomálv. Čuávduseh väätih maangâ sierâ teknologia, tegu satelliitij, radio-ohťávuodâid já merâkaabelijd sehe tai ovtâstitem pyeremuu loppâpuátus finnimân.

Maangâpiälälâš iälättäsâi kirjáávuotâ já kuhes määdhij láá Tave-Suomâst tippâliih, já toh tiädutteh mätki- já fievriidemuáalusij toimâm tehálâšvuodâ. Vâvliviermi oornig sehe iälättâseellim táárbuh láá teháliih. Tááláá jotolâhinfrastruktuur šipšâm já iälättâseellim tááhust vädis puttâlčiapáttij pyeredem lii tehálâš.

Jotolâhvuáhâduv kevttei meereest lii ennuv áigádâhmulsâšuddâm Tave-Suomâst. Tavveen, tegu arktâsii kuávlvust táválv, láá meiddei kuhes määdhij já härvis aassâm. Toh pyehtih kilelis jotteem lasseetmân háástuid, moh uásild tiädutteh máksim- já infovuáhâduvâi sehe čuolmâsoojij toimâm tehálâšvuodâ. Eromâšávt madhâšei puotâ jotoluv palvâlusâi oovdedmist láá máhđulâšvuodah. Meiddei madhâšei lii tehálâš peessâđ jotteed njebžilávt oles kaalootkuávlvust raajij rasta.

8.2 Ulmetile Arktâsii strategia 2021 olášuttem ääigi

Väldikodálii jotolâhvuáhádâhvuávám mittomeerrin lii, ete jotolâhvuáhádâh täähid oles Suomâ juksâmvuodâ já västid iälättäsâi, pargoost jotteem já aassâm táboid.

Mittomere juksâm várás jotolâhviermi palvâlemtääsi ovdeduvvoo iälättäseellim já pargoost jotteem várás já almugijkoskâsii jotoluv njebžilvuotâ torvejuvoo. Sierâ kuávlui juksâmvuotâ kuáhtulii ääigi siste mottoom fiävroin tâi toi ovtâstitmáin visámittoo. Markkâniävtulij juávkkujotolâhpalvâlusâi kištottâllâmiävtuh ovdeduvvojen já vuáđupalvâlusâi falâldâh huolâttuvvoo nuuvt ekonomâlávtt ko máhđulâš kuávluin, main markkâniävtuliih palvâlusah iä šoodâ.

Lasseen halijdeh siäiludiđ iälättäseellim já pargoost jotteem tááhust teháliih ohtâvuodah kuávlust eennâmkoddekuávdáid já eres tehálâš kuávdáid. Jotoluv čuolmâsoojij já mätkikuálusij toimâm ovdeduvvoo. Sierâ aalmugjuávhui jotteemmáhđulâšvuodah torvejuvvojen sosiaallii killeelvuodâ tähidem várás. Täävvirjotoluvâst ovdeduvvojen fievrímij pehtilvuotâ já luoštâkiäpádâsah eereeb iärrás digitalisaatioin já kilelub jotolâhhaamijd sirdum máhđulistoo.

Puoh mittomereh viggeh coggâđ šonjâdâhnuvástus. Väldikodâlâš jotolâhvuáhádâhvuávám viggá tähidiđ oles Suomâ juksâmvuodâ, västidiđ iälättäsâi, pargoost jotteem já aassâm táboid já pyerediđ jotolâhvuáháduv siärvádâhekonomâlii pehtilvuodâ.

Arktâsii politiik strategia mittomeerrin logistiik ovdeduvvoo palvâluđ iälättäseellim já pargoost jotteem kilelis fiävruiguin. Tiätujotoluv juksâmvuotâ, eereeb iärrás kubdâviärmádâhohtâvuodah, nannejuvvoo virgeomâhái, irättäsâi já aalmugjesânij táboid.

Kilelis jotteem já eromâšávt muulsâiävtulij puáldámušâiguin tuáimee jotoluv toimâmiävtuh nanosmittojen ovdâmerkân lasseetmáin muulsâiävtulij puáldámušâid kevttee fiävruu šleđgâkeldiminfrastruktuur.

Kove 15. Arktâsâš komovuotâkuávdáš västid Suáđikylá aalmuglii satelliitdatakuávdáást. Kovejeijee: Kaisa Sirén

Jotoluv luoštui kepidem já pyeremui vuáválâšvuodâi jyehim várás almugijkoskâsâš ohtsâšpargo juátkoo já eereeb iärrás Almugijkoskâsii merâjotteemornijdume (IMO) já Arktâsii räähdi pargoin ávhástâlloo.

Lusis puáldimoljo (Heavy Fuel Oil, HFO) kevttim já taampâ puáldámuššân fievridem lii IMO-njuolgâdusâi vuáđuld kieldum arktâsijn merâkuávluin syeinimáánu 2024 räähjist. Suomâ tooimâi IMO:st aktiivlávtt kiäldu asâttem oovdân. Pargo lusis puáldimoljo sajanpiejâmân muulsâiävtulij puáldámušâiguin kalga juátkid ovdil kiäldu vuáimánpuáttim.

Suomâ lii aktiivlávtt ovededâm arktâsii kuávlun merâjotteem torvolâšvuodâ já killeelvuodâ pyerediejee IMO poolaarkoodi (International Code for Ships Operating in Polar Waters, the Polar Code) pehtilis olášuttem. Taam pargo kalga juátkid. Tot tuárju peic Suomâ pargo IMO:st, meiddei mii merâkluster sajaduv arktâsâš mätten.

Digitalisaatio nannejuvvo jotolâhvuáhâduvâi oovdedmist. Muulsâiävtulij puáldámušâi kevttim ovededuvvo puoh jotolâhhaamijn já eereeb iärrás šledgâlii kirdem máhđulâšvuodâh čielgâduvvojeh.

Jotoluv uđđâ palvâlusah já toimâmvyevih ovededuvvojeh västidiđ stuárroo mađhâšem táárbuid. Taas lahtojeh meiddei raajijd rasteldittee ohtâvuodâh Suomâ, Taažâ já Ruotâ taveoosijn. Laurila-Tuárnus-Haaparanta -kooskâ šledgâlistemhaahâ tuárjuččij Suomâ rađejotoluv šoddâm aalmugijkoskâsubbon, ryevdirađefievridmij kolopehtilvuodâ sehe ráhtulâšvuodâ kištottállámnaavcâid. Ohtâvuotâ lahtaččij Tave-Suomâ já Tave-Ruotâ almugijkoskâsijd jotolâhoolijd Euroop vijđosâš jotolâhviärmán, Barents kuávlun já Jienâmeerân Narvik haammân peht sehe ain kuhás nuortâs.

Ávus tiäđu máhđulâšvuodâh já tuáimee máksim- já informaatiovuáhâduvah ovededuvvojeh sehe jotoluv čuolmâsoojij toimâm pyereduvvo jotte palvâlusâi pyevtitem várás. Ávus digitaallâš tiädu puáhtá tovâttid ei. uđđâ heiviittâsâi olášume markkâniävtulávtt.

Meteorologia merhâšume Suomâ arktâsii mättimist uáinoo ovdâmerkkân Áimutiettu lájádâs (Ilmatieteen laitos) Suáđikylâ arktâsii komovuotâkuávdáá toimâmist. Komovuotâkuávdáá infrastruktuur satelliitdata vuástávldim, prosessistem já palvâluspyevtitem tááhust lii sehe aalmuglávtt já almugijkoskâsávt merhâšittee.

8.3 Strategiliih tooimah

- Jotoluv alloseurooplij váimusviernij (TEN-T) ovdodem já ulättem tavas. Tavemeerâ–Baltia sehe Skandinavia-Koskâmeerâ váimusviernioolij viijðedmeh EU Viernij Euroop -asättâsâst (Connecting Europe Facility) 2021 máhðulisteh taavai kuávlui ovtâstitem sehe ryevdiraðefievridmijd arktâsijn kuávluin eres Euroop kuávloid sehe almugijkoskâsâš markkânáid.
- Šonjâdâhñubâstus vaiguttâssáid rahttâttuvoo jotolâhinfrastruktuurist já vävliolâmist ávhástâlmáin uððâsumos tutkâmuštiäðoin infrastrastruktuur oovdedmist já jotolâhviernij pehtilis kevttimist.
- Tuáimee mätki- já fievridemkuáluseh máhðulistojeh kilelis jotteem já fievridem toorjân uððâ palvâlusáid oovdedmáin.
- Tuárvi luávdee muulsâiävtulij puáldámušâi (ei. šleðgâ, kaasu, čaacâ sehe uðâsmuvvee já šleðgâpuáldámušâh) juovâččeminfrastruktuur ovdeduvvoo. Juovâččeminfrastruktuur ohtâlâsvuotâ já kuávlulâš luávdeevuotâ visâsmittojeh já muulsâiävtulij puáldámušâi finnimvuotâ ovdeduvvoo. Almugijkoskâsâš ohtsâšpargo pargoo tavekuávlui viijðosii já lyetittettee juovâččemviärmáduv ovdodem várâs.

Kirdemjotolâh

- Helsig-Vantaa kirdemsajattuvah ovdánemiävtuin huolâtem máhðulist meiddei toimâm eres kirdemsajattuváin, moh ávhástellih uððâ teknologâlijn čuávdusijguin. Mätkikuáluseh kirdemsajattuváid ovdeduvvojeh oles Suomâst.
- Kirdemjotoluv merhâšumán viijðes já hääarviht assum riijkâ juksâmvuotâ turvimist sehe tuárispele kuávlui potentiaaláin ávhástâlmist piäijoo huámášume.
- Toos viggoo vaiguttið, ete kirdemsajattuvâi paijeentoollâm já ovdodem puáhtá juátkið viärmádâhprinsiip vuáðuld puátteevuotâst-uv já mätkikuáluseh kirdemsajattuváid ovdeduvvojeh. Kirdemjotoluv ovdedemuáinuseh Finavia kirdemsajattuváin já vaiguttâsah kirdemjotoluv palvâlemtáásán sierâ kuávluin árvuštâlloo.

Meräjotteem

- Meräjotteem almugijkoskâsii pirâsnjuolgâdusâi oovdedmân Almugijkoskâsii meräjotteemornijduumeest (IMO) eereeb iärräs juátkimáin IMO poolaarkoodi (International Code for Ships Operating in Polar Waters, Polar Code) pehtilis olášuttem vaiguttuvoo.
- Syemmilâš jierjâmorreekálvuduv uđâsmitem vuávájuvvoo sehe tälvimeräjotteem ohtsâšpargo nanosmittoo oovtâst naaburriijkâiguin.
- Syemmilii tälvimeräjotteem eromâšmättimist huolâttuvvoo já palvâlusah, moh máhđulisteh torvolii jotteem já arktâsii pirrâs eromâš jiešvuodâi suojâlem arktâsii kuávlust, fálojeh. Taampâi já hamânij koskâsâš tiätulonottem ovdeduvvoo ain, vâi tamppâ puáhtá hitodiđ meerâ alne já juksâđ nuuvt merhâšittee šaddovistekaasuluoštui kiápádâssâid. Logistisii vuáhâduv energiapehtilvuodâ pyeredem váátá ovdánâm viestâdemteknologia, digitaallijd palvâlusâid já tiätuvuáhâduvâi lekkâm.
- Syemmilii merâkluster mättimáin hästee tälvimeräjotteem tiilijn ávhástálloo ovdâmerkkân Tavenuorttiivävli kevttimist rahtijotolâhân. Vyestivuárusâšvuotâ váttoo, ko Suomâ merâklusterân já sehe almolâš já priivaat sektorân čoggâšum mättimáin ávhástálloo ohtsâšpargoost arktâsii meräjotteem apijdis ovdedeijee ohtsâšpargokuoimijguin. Ohtsâšpargo tuárju syemmilii mättim já teknologia tuálvummáhđulâšvuodâid já innovaatioid.
- Arktâsii kuávlun meräjotteem infrastruktuur já karttimtiäđu ovdedem nanosmittoo olášutmáin merâmittedemtoimâid.

Viestâdemviermih

- Lyetittettee já sirdemnavcâlij tiätujotolâhviermij já digitaallij palvâlusâi finnimvuodâst huolâttuvvoo arktâsii kuávlust. Visâsmittoo, ete iäláttâseellim vaattâm puorij jotolâhohtâvuodâi vyestipaarrân láá tiätujotolâhohtâvuodah, moiguin pargo puáhtá porgâđ saajeest huolâhannáá.
- Sierâ teknologâlij čuávdušij ovtâstitmáin ávhástálloo arktâsii kuávlust pyeremuu loppâpuáttus ááigánfinnimân sierâ kevttimtárboid eereeb iärräs satelliitteknologiain. Gloobaallij satelliitvuáhâduvâi ovdedempargo já markkânâid puáttim ovdeduvvoo, vâi kevtteid puávtáččii faallâđ ucemustáá vuáđutâási viestâdempalvâlusâid.
- Irättâsah movtijdittojeh porgâđ ohtsâšpargo almolijn sektoráin tuáimee ruttâdemmaalij kavnâm várâs velttimettum tiätujotolâhinvestistmij šoddâdmân kuávluid, kuus tot ij lah máhđulâš markkâniävtulávt. Viestâdempalvâlusâi toimâm Suomâst visâsmittoo majemuu tiileest laavâ miäldâsijn almospalvâlemkenigâsvuodâiguin, jis tuáimee

ohtâvuodah iä lah finnimist eres náálá. Irättâsah movtjidittojeh porgâđ ohtsâšpargo almolijn sektoráin tuáimee ruttâdemmaalij kavnâm várás velttimettum tiätujotolâhinvestistmij šoddâdmân kuávloid, kuus tot ij lah máhđulâš markkâniävtulávt. Viestâdempalvâlusâi toimâm Suomâst visâsmittoo majemuu tiileest laavâ miäldâsijn almpalvâlemkenigâsvuodâiguin, jis tuáimee ohtâvuodah iä lah finnimist eres náálá.

- Tiätu- já viestâdemteknologiasyergi tovâtem šaddovistekaasuluoštuuh já materialkulâtem huámâšuvvojeh já anon váldojeh vyevih, moiguin syergi pirâsvaiguttâsâid puáhtá haldâšid.
- Arktâsii räädí pargo viestâdemohtâvuodâi já kubdâviärmádâhpalvâlusâi finnimvuodâ pyereedmân arktâsii kuávlust juátkoo.

Tedâčyegiskuávlv olášut čuávuváid kilelis ovdánem toimâvuávám Agenda2030 mittomeerijd já vyelimittomeerijd:

9 Strategia stivrimvaiguttäs sehe mittomeerij já tooimâi čuávum

Strategiast huámášuvvojeh ton stivrimvaiguttäs já resurseh sehe tooimâi čuávummekanismeh. Strategia mittomeerij olášum váátá juátkoo čuávum.

Arktâsij ovdâsvástádâsvirgeulmui pargojuávkku västid jieijäs haldättâhsuorgij keččâmkuávlui huámmášmist strategia mittomeerij já tooimâi olášuumeest.

Aalmuglii kilelis ovdánem tile čuávoo aalmugliin kilelis ovdánem indikaattorijguin. Arktâsij ovdâsvástádâsvirgeulmui pargojuávhust suáppoo arktâsii politiik strategian heivejejee čuávumnáál indikaattorijn strategia tuhhiitem maŋa.

Arktâsij ovdâsvástádâsvirgeulmui pargojuávkku pyevtit čapo analyys ihásávt strategia mittomeerijn já jyei tedäčyegiskuávlui tooimâi olášutmist. Taat analyys oovdânpuáhtoo Arktâsii politiik strategia stivrimjuávkun já Arktâsâš ráđádállâmkoodán. Lasseen strategia mittomeerij já tooimâi olášume kiedâvuššoo táárbu miel haldättäs miäradâstoohâmorgaanijn.

Tooimâi továttem koloh já toi äigidem čielgâduvvojeh. Ruttâdmist meriduvoo almolii ruttâtuálu vuávám já staatâ ruttâtuáluarvâlus valmâštállâm ohtâvuodâst. Tooimâi vaattâm staatâ ruttâdem olášuttoo staatâekonomia raamâi siste táárbu miel čuosâtmáin meriruodâid uđđâsist.

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVOSTO
valtioneuvosto.fi
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISBN: 978-952-383-614-3 PDF
ISSN: 2490-0966 PDF